

Beställningsnummer U03:020  
Beställningsadress Liber Distribution  
162 89 Stockholm, telefon 08-690 95 76  
e-post skolutveckling@liber.se  
Grafisk form Marja Pennanen/malla\_produktion  
Foto Charlotte Gawell/malla\_produktion  
Tryck Trydells tryckeri AB, Laholm

ISBN 91-85128-13-9  
ISSN 1651-9787

**STARKARE ÄN DU TROR**

## INNEHÅLL

Förord 9

Inledning 11

Heder, skam, familj och makt 21

Skolan och föräldrarna 29

Pojkar och flickor i skolan 35

Läroplanen, barnkonventionen och utsatta flickor 41

Hur bär vi oss åt? 45

Att ta in föräldrarna blir ett förhållningssätt 47

Föräldraföreningen gav oss en chans att påverka 53

Starta en dialog mellan barn och föräldrar 59

Det dåliga samtalet handlar om att inte lyssna 69

Utbilda lärare i kontakt med föräldrar 75

Vårt killsnack är speciellt 81

Kanske kan flickorna en gång välja 87

Vi drömmer om frihet 93

Pojkarnas manlighet är i kris 99

Flickors sätt att orientera sig i vardagen 107

Sexualitet – familjeangelägenhet eller samhällsfråga? 115

Konsten att lyssna när elever har »fel» värderingar 121

När konflikten blir akut 131

## Förord

Regeringen gav 2002 Skolverket i uppdrag att ta fram ett stödmaterial till skolor om skolans roll och möjligheter att förebygga konflikter mellan individ och familj där orsaken kan vara patriarkala strukturer. I mars 2003 övergick ansvaret för uppdraget till Myndigheten för skolutveckling och denna bok är resultatet av arbetet.

Arbetet med boken har tydligt visat att frågor om patriarkalt förtryck och generationsmotsättningar i sin tur väcker en rad frågor och reflektioner. Det är inte självklart vare sig för en enskild person eller för en statlig myndighet vilka frågor som bör ställas eller vilka råd som går att ge. Inte heller är det självklart vilka slutsatser man kan dra om orsaker till konflikter eller om hur konflikter bör hanteras. Vissa saker är dock klara. Alla människors lika värde är orubbligt. Kvinnor och män har lika rättigheter, därmed har varje kvinna och man rätt att välja sin livsväg och sina värderingar. Kränkningar och hot mot kvinnor, mot döttrar är olagligt. Brott är brott oavsett omständigheter. Dessa tydliga ställningstaganden tar sin utgångspunkt i internationella konventioner och de är inte förhandlingsbara.

Skolans uppdrag är också klart uttryckt. I skolan ska varje människas egenvärde tas tillvara. Kränkningar är inte tillåtna och skolan ska förmedla de grundläggande värderingar som vårt samhälle, globalt och lokalt, vilar på. I skolan ska flickor och pojkar ges lika rättigheter och möjligheter att lära och utvecklas. Samtidigt ska skolan i samverkan med hemmen

stödja alla barns utveckling, vilket innebär att möta föräldrar och bygga en förtroendefull relation till dem. När konflikter uppstår finns en gräns för hur långt skolans uppdrag och ansvar sträcker sig. När skolan och den enskilde läraren inte räcker till, när måste ansvaret måste delas med andra.

Det här materialet ska fylla två syften. Det ska vara till hjälp för var och en i skolan, som vill reflektera över frågor om kön, etnicitet och makt. Därför innehåller det texter om begreppet heder, om genusstrukturer och om makt och etnicitet. Texterna talar inte om hur saker är eller bör vara. De visar snarare på möjliga sätt att själv försöka förstå hur saker har kunnat bli som de är. Vidare ska materialet visa på möjligheter och ge uppslag. Därför ingår intervjuer med föräldrar, elever, skollära och lärare samt beskrivningar av skolors arbetssätt och tankar. Förhoppningsvis kan detta inspirera och visa på några av alla de möjligheter som finns. Avslutningsvis innehåller materialet också en del handfasta råd bl.a. om hur skolor kan agera i en akut konflikt.

Materialet har utvecklats av Mai Beijer, Emily Broström, Agneta Nilsson och Suss Forssman Thullberg. Intervjuer och skolexempel är skrivna av olika författare, vilka framgår vid respektive artikel. De allmänna texterna är skrivna av Suss Forssman Thullberg, som också slutredigerat materialet. Ansvarig beställare har varit Lena Hammarberg.

Stockholm 2003-08-23

MATS EKOLM  
*Generaldirektör*

KRISTINA WESTER  
*Avdelningschef*

## Inledning

När Fadime Sahindal mördades vintern 2002, fick ordet hedersmord ordentligt fäste i svenska språket. Fadime var inte den första flickan som föll offer för den egna familjens våld men med henne nåddes kulmen och det omgivande samhällets agerande kom i fokus. Vilka mekanismer drev Fadimes far till att skjuta sin dotter? Och hur förhöll sig omgivningen till brottet, resten av familjen, släktingar och vänner, det officiella Sverige? Fadime blev en symbol dels för alla kvinnors rätt till självbestämmande, dels för ett oacceptabelt kvinnoförtryck. Hennes öde pekade på att sådant förtryck förekommer också i vårt svenska samhälle, i vilket många hittills sett en grundläggande norm- och värdegemenskap som självklar.

Att mörda en flicka är ett avskyvärt brott. Oavsett var det sker, under vilka omständigheter. Denna utgångspunkt är självklar och måste så vara i samtal om hedersrelaterat våld mot kvinnor. Den debatt som följde på mordet på Fadime blev polariserad. Försök till förståelse reducerades ofta till ett »antingen-eller». Debatten visade dock att det är möjligt att se och tolka brottet ur olika perspektiv. Det i sin tur innebär att det är nödvändigt att sätta det inträffade i ett sammanhang. Utan sammanhang blir resultatet lösryckta resonemang, där olika värderingar, antaganden och slutsatser får hänga fritt.

Alla debattörer, myndigheter och organisationer var mitt i den polariserade debatten dock överens om en sak. Vill vi

förhindra att tragedin Fadime upprepas, så måste många parter hjälpas åt att förebygga och främja goda livsvillkor. Ytterst är det en fråga om integration, en process som bygger på möten mellan parter. I denna process har skolan en viktig roll att spela.

Skolan ska, i samverkan med hemmen, fostra barn och ungdomar till starka, kloka, självständiga medborgare och individer. Därtill ska skolan lära eleverna alla människors lika värde, livets okränkbarhet och att kvinnor och män har samma värde, rättigheter och skyldigheter. För att klara detta krävs att var och en som verkar i skolan själv ser den komplexa verklighet i vilken skolan ska fullgöra sitt uppdrag. Endast genom att reflektera över de egna värderingarna, ställa dem mot det omgivande samhällets och andra människors värderingar är det möjligt att skapa förståelse och bygga en gemensam grund.

Skolan ska också stärka flickors identitet och göra dem klara över vilka rättigheter de har. Detta handlar inte bara om relationen med familjen utan i hög grad om klimatet i skolan och i samhället. Att förebygga patriarkala konflikter innebär att diskutera motsättningar, granska olika former av förtryck och angripa kärnan till genusmotsättningar, den rådande maktstrukturen mellan kvinnor och män. Detta är ett uppdrag som sträcker sig bortom etnicitetens gränser. Kvinnors rättigheter är universella. Förtryck av kvinnor är universellt, även om det ser olika ut i olika sammanhang. Arbetet med att förebygga förtryck sker överallt, i varje möte mellan flickor och pojkar.

Att förebygga patriarkala konflikter och stärka flickor innebär inte att se alla flickor med utländsk bakgrund som offer.

Det innebär inte heller att se alla pappor och bröder med utländsk bakgrund som förövare. Däremot handlar det om att synliggöra och diskutera vilka osynliga strukturer som styr vårt handlande som män och kvinnor, som kulturella och sociala varelser. Dessutom handlar det om att vidga perspektiv, ifrågasätta rådande sanningar och peka på nya möjligheter att mötas.

Förtroendefullt samarbete bygger på ömsesidig respekt och vilja att mötas. I denna process har båda parter, skola och föräldrar, ett ansvar. Många gånger organiserar skolor sina möten med föräldrar utan att reflektera kring värdegemenskap och rollfördelning mellan skola och hem. Arbetet utgår från ett kodsysteem för möten som alla förväntas känna till, genom egna erfarenheter från skolan. Koderna skapar en ganska snäv idé om vilka värderingar och ideal som ska förfäktas i 2000-talets skola. För den eller de som inte kan koderna blir mötet med dessa obegripligt, ibland kränkande. Resultatet blir inte sällan misstro inför skolan, inför läraren och inför de värderingar som skolan söker förmedla till barnen och föräldrarna. Om man betraktar uppdraget att förebygga konflikter utifrån patriarkala strukturer som ett kulturellt eller etniskt problem måste man ta detta i beaktande. Koderna är inte självklara i ett möte mellan skola och hem. De olika värderingarna måste tas fram i ljuset och diskuteras.

Det här materialet ska stödja skolor i arbetet med att främja goda lärmiljöer och förebygga konflikter i starkt patriarkalt präglade miljöer. Formuleringen möjliggör många tolkningar, ju mer man funderar över den och det sammanhang i vilken den är given. Ett mord begånget och en manlig omgivning som hejar på? Flickor som inte får gå själva till



eller från skolan? Föräldrar som håller sina barn hemma för att de ska hjälpa till i hemmet snarare än gå till skolan? Flickor som städar sina bröders rum? Är det här som skolan ska arbeta aktivt för att förebygga? Och med vilka insatser?

Det är kanske lätt att se exemplen ovan som uttryck för patriarkala värderingar och därmed ha problembilden klar för sig. Ytterst är dessa en fråga om kultur och etnicitet. Samtidigt: vilken miljö möter unga flickor i Sverige idag? Vi lever i en sexualiserad värld där det ställs mer eller mindre explicita krav på flickor och unga kvinnor att behaga män och anpassa sig till den manliga normens krav. Där den manliga sexualitetens normer tillåts ta allt större plats och allt mer högljudda uttryck. Och det är inte bara porrfilmer och bilder på Internet vi talar om utan flicktidningarnas sextips, klämodet i de stora butikerna och synen på smink, underkläder och kropp. Är detta en västerländsk form av patriarkala strukturer, och hur kan skolan hantera denna? Med vilka insatser?

Skolans uppdrag knutet till kön, etnicitet och makt är komplext och omfattande. För att göra det tydligare kan olika insatser grupperas i tre nivåer. Den första nivån rymmer insatser riktade mot alla barn och föräldrar som skolan möter. Insatserna här är breda, de tar utgångspunkt i skolans generella uppdrag och de har ett främjande syfte. De fokuserar alla flickors rättigheter, skolans uppdrag att skapa ett gott klimat för alla, och det generella uppdraget att samverka med hemmet.

Den andra nivån innebär att skolan riktar sig mot specifika grupper eller frågor där man av olika orsaker ser ett behov av specifika insatser. En skola med exempelvis många flykting-

elever kan behöva utveckla arbetet med föräldrakontakter. Det kan handla om riktade insatser för att främja kontakterna mellan flickor och pojkar, framsprungna ur ett för skolan speciellt behov. Många av de aktiviteter som presenteras i detta material, bl.a. arbete med föräldrakontakter, rör sig på denna andra nivå. De bottnar i ett specifikt behov, de har utformats utifrån en speciell målgrupps situation och de är anpassade efter lokala förutsättningar. De har dock främst till syfte att främja.

Insatser på den tredje nivån är de akuta, när en flicka utsätts för patriarkalt våld och måste få akut skydd. Den här typen av insatser ställer speciella krav på skolan. Krav på samverkan med andra aktörer, krav på kompetens i att möta och stödja en flicka och en familj i kris. Det här materialet innehåller några grundläggande råd om hur en skola bör agera i en akut situation, men det räcker inte som handledning i kris. Då måste skolan söka kvalificerad hjälp och samverkan med andra aktörer.

## Heder, skam, familj och makt

Den som vill förändra kränkande beteende riktat mot kvinnor och flickor, måste försöka se de strukturer och underliggande normer som styr mäns och kvinnors handlingar. Detta vare sig dessa är kulturellt eller socialt betingade. Att försöka förklara och förstå varför en människa handlar på ett visst sätt är inte det samma som att legitimera själva handlingen. Tvärtom är ofta en vilja att förstå nödvändig för att kunna hävda de grundläggande värderingar utifrån vilka ett handlande bedöms.

Begreppen heder och skam betyder olika saker i olika samhällen och sammanhang. Dessutom har dessa begrepp, liksom andra, förändrats över tid. Att använda hedersbegreppet som entydig, kulturell förklaringsgrund för handlingar har därför ifrågasatts. Många forskare menar dock att begreppet kan vara relevant som grund för förklaringar, och att kravet på kvinnlig kyskhet är ett centralt element i begreppet. För många är det då också naturligt att koppla samman hedersbegreppet med skam.

Det finns länder där hedersbegreppet har faktisk betydelse för rätt och moral, t.ex. genom lagstiftning. Landets lag medger då exempelvis att heder, och den skam som blir resultatet av bristande heder, anförs som förmildrande omständighet vid mäns våld mot kvinnor. Det får förstås konsekvenser för hur medborgarna, kvinnor som män, uppfattar sina rättigheter och skyldigheter. Gemensamt för länder med hederskultur är att familjen i hög grad definieras som

den hörnsten på vilken samhället vilar. I familjen har unga, gamla, män och kvinnor tydliga roller. Individens betraktas i första hand som en del i familjen, och mannens heder och skam är i detta sammanhang beroende av de andra familjemedlemmarnas uppförande och beteende. Ofta karakteriseras hederskulturer av könssegregation och kontroll av kvinnor. Deras rörelsefrihet begränsas till hemmet och närmiljön.

Hur ska då begreppet hedersmord definieras? Enligt Amnesty International står det för mord på en kvinna, utfört av hennes far, bror, make eller annan manlig släkting, för att hon haft en påstådd eller verklig sexuell relation innan hon ingått äktenskap eller utanför äktenskapet. Enligt samma källa är kvinnors för- eller utomäktenskapliga sexuella förbindelser det allvarligaste hotet mot männens och familjens heder. Men även andra »opassande» beteenden hos kvinnliga familjemedlemmar kan dra skam över familjen och i förlängningen över samhället. Kvinnor mördas för att de valt sina män, skilt sig från män som misshandlat dem eller visat brist på lydnad. I en situation då kvinnan dragit skam över familjen är det de manliga familjemedlemmarna som förväntas återupprätta hedern. Och en man som begår hedersmord återupprättar inte bara familjens heder, han upprätthåller också moralen i samhället.

Ur detta perspektiv framstår hedersmordet som en företeelse tydligt kopplad till speciella kulturer där patriarkala strukturer och individens (framför allt) kvinnans underordning är central. Samtidigt finns forskare som hävdar att hedersmord finns i alla kulturer och att just heder, och dess motpol skam, är en bakomliggande orsak till de flesta mord på kvinnor som begås av deras partners. Morden återspeglar,

enligt forskarna, attityder som är gemensamma för alla samhällen och som handlar om kvinnors värde. Om kvinnors rättigheter och roll i samhället samt om mäns rätt att kontrollera kvinnor.

Det kan därför vara svårt att enbart med utgångspunkt i hedersbegreppet avgränsa ett specifikt kulturellt slag av våld mot kvinnor som »annorlunda» än annat våld mot kvinnor. Samtidigt kan ett samhälles officiella normsystem så som det uttrycks i lagen ge grund för att iakttä skillnader mellan länder och regioner. I FN:s deklARATIONER, liksom i ett stort antal länders grundlagar stadfästs mäns och kvinnors lika rätt och värde, vilket sedan återspeglas i lagtolkning. I Sverige är det ytterst FN:s deklARATIONER och svensk lag som sätter ramar för vars och ens handlande. Även om vi för att försöka förstå ett skeende kan analysera kulturella skillnader i värderingar och roller, så har sådana skillnader ingen betydelse vid en bedömning av ett brott. Därmed är också grunden för skolors arbete klar — det är lagen som utgör kompassen.

En av många påpekad skillnad mellan olika hederskulturer och gängse västerländsk kultur rör familjens betydelse och ställning. I ett samtal om hederskulturer tonar för de flesta bilden av en storfamilj fram, där flera generationer ingår och där varje familjemedlem inordnar sig familjens beslut. Vid en ytlig betraktelse kan denna familjestruktur som ofta presenteras som typisk för exempelvis länder i Mellanöstern, framstå som gammaldags för en »modern västerlänning». I dagens Sverige är kärnfamiljen den bärande enheten. Individerna är fria att välja i vilken familjestruktur man vill leva. Frigörelsen från familjen för att välja sin egen väg ses som självklar och beundransvärd. Visst är man i de flesta fall

lojal mot sin familj, men det är inget som definieras som speciellt värdefullt. Däremot förväntas var och en vara lojal mot staten och bidra till den gemensamma välfärden, som var och en också har rätt att ta i anspråk och delta i.

I den traditionella storfamiljen är strukturerna starka och familjemedlemmarnas ömsesidiga beroende tydligt och accepterat. Familjemedlemmarna själva sköter flera av de uppgifter som kärnfamiljens medlemmar överlåter på andra utanför den egna kretsen. Individens frihet är begränsad och underordnad gruppens behov, att frigöra sig är inte förväntat i stället går man in i nya roller i gruppen. Att familjetypen lever vidare anses ofta bero på avsaknad av ett enligt västerländska mått modernt välfärdssamhälle. I ett sådant, t.ex. det svenska, bryts storfamiljens strukturer sönder i takt med att framför allt de unga tar till sig nya värderingar.

Båda familjestrukturerna rymmer gott och ont. Storfamiljen kan begränsa individens frihet - den moderna västerländska familjen rymmer ensamhet och utsatthet på grund av sin litenhet och sin frånvaro av större nätverk. Att erkänna sig som beroende av sina föräldrar också som vuxen kan innebära att man »inte kastar ut barnet med badvattnet» och gör alla misstag själv – samtidigt som de flesta ser misstag som lärorika. Vidare rymmer också olika »västerländska» familjebildningar inslag av kontroll, än idag finns klart definierat hur en »fin flicka» uppför sig också bland etniska svenskar.

En familj och dess struktur är beroende av det omgivande samhällets struktur och värderingar. Det innebär också att familjens roll omdefinieras vid flyttningar. De förändringar i omgivande värderingar som blir resultatet av en flytt påver-

kar också familjens struktur och maktbalans. Det är i dessa sammanhang som fokus ofta sätts på pappan och hans nya roll i ett »modernt västerländskt samhälle».

Läkaren Bengt Erik Ginsburg har intervjuat pappor som kommit till Sverige från Mellanöstern och kan ur deras berättelser utläsa tre roller en far kan välja. Den traditionella patriarken väljer strategin att motarbeta förändring, bevara traditionella värderingar och skydda sig genom isolering. Familjerna är stabila så länge man håller förändringen stäng- en men priset är att familjemedlemmarna, framför allt flick- orna förtrycks. Den moderna patriarken har hela makten men har moderniserat besluten. Alla medlemmar i familjen har mer eget utrymme och frihet, men med definierade gränser. Slutligen finns det män som understryker jämställd- hetsperspektivet och som sätter känslomässiga relationer före makt och kontroll.

Varför väljer då vissa familjer en speciell strategi medan andra väljer en diametralt olika annan väg. Svaret kan inte sökas enbart inom familjen. En viktig komponent är familjens möte med och relation till det omkringliggande samhäl- let. Denna tes stöds troligen av en jämförelse mellan männen från Mellanöstern och de olika strategier för att hantera maktbalansen som etniskt svenska män väljer. Sannolikt väl- jer också etniskt svenska män skilda strategier beroende på var de lever, hur välutbildade de är och var de växt upp. En annan viktig faktor är tiden. Över tid förändras familjers och faders värderingar, vilket i sin tur påverkar de strategier man väljer.

Med utgångspunkt i relationen mellan familj och samhäl- le blir frågor om integration centrala. En faders strategi för

att hantera sin roll i familjen påverkas förstås av vilka förutsättningar fadern får att skapa en tillvaro i det nya landet, att finna arbete, bostad och möjligheter till ett socialt liv. Det är rimligt att påstå att ju mer marginaliserad en man och fader blir, desto mindre motiverad blir han eller familjen, att anamma nya värderingar i stället för att värna den egna etniska identiteten.

Många etnicitetsforskare i Sverige framhåller att om majoritetssamhället verkligen vill åstadkomma en förändring så måste arbetet ta sin utgångspunkt i de egna värderingarna. Vilka värderingar, dolda eller uttalade, styr egentligen den vardag vi lever i? Vilka möjligheter ges i praktiken till integration? Och hur beredda är vi, var och en av oss, att reflektera över våra egna värderingar och vad de egentligen står för?

Masoud Kamali, professor i sociologi, hävdar i ett samtal med journalisten Jolin Boldt att bilden av den patriarkala familjen överhuvudtaget inte är relevant i Sverige idag. Konflikterna i dag bottnar i stället i förtryckta minoritetsgrupper, grupper i exil, där etniciteten blir särskilt viktig att värna och där blandäktenskap blir särskilt hotande. Även om exempelvis mordet på Fadime har patriarkala inslag – enligt Kamali något alla mord av män på kvinnor har – så måste man söka förklaring till mordet också i värnandet av etnicitet på bekostnad av personlig frihet.

En utesluten grupp är inte integrerad. Den som inte känner sig delaktig saknar skäl att anamma majoritetssamhällets normer, eftersom de ofta definierar den uteslutne, icke delaktiga som avvikande och som den demoniserade. Man kan, enligt Masoud Kamali, jämföra med maffian i USA som skapades då invandrarna inte kom in på arbetsmarknaden. Det



enda som återstod var smuggling och det egna normsystem som växte fram. På samma sätt kan man fråga sig hur en slutna grupp invandrare i ett svenskt miljonprogramområde, som lever isolerat, utan kontakt med etniska svenskar, ska integreras. I vilken ända ska man börja?

Är då positiva värderingar av patriarkal makt uteslutande ett »invandrarproblem»? Svaret på den frågan måste bli ett nej. Patriarkala normer styr också i Sverige även om de tar sig andra uttryck beroende på hur det svenska samhället ser ut. Om man försöker »nollställa» för etniska eller kulturella skillnader står det klart att olika grader av patriarkalt förtryck förekommer bland både etniska svenskar och invandrare. Att stödja flickor och kvinnor och minska förtryck är följaktligen prioriterat bland alla medborgare.

Frågan om hedersrelaterade brott och hedersrelaterat förtryck ger dock ytterligare en dimension till problemet förtryck mot flickor och kvinnor. I vissa länder och kulturer råder andra normer och en annan syn på familjens och kvinnornas roll än i Sverige, vilket blir tydligt när familjer flyttar hit. En viktig del i en fungerande integrationsprocess är därmed att skapa förutsättningar för möten, där grundläggande värden kan slås fast och olika värderingar kan ställas mot varandra. Där möjlighet finns att se varandras värderingar och reflektera över skillnader och likheter. En del i denna process är att introducera nyanlända familjer i svenska normer och värderingar, men detta är inte tillräckligt. Vi måste ge ökade förutsättningar för verklig delaktighet och riktiga möten mellan människor. I skolan såväl som i arbetsliv och andra verksamheter.

## Skolan och föräldrarna

Varje förälder vill sitt barns bästa. Uppfattningen om vad som är ett barns bästa skiljer sig dock mellan föräldrar, beroende på var man lever och under vilka betingelser. Men kärleken till barnen förenar föräldrar. Den kan därmed också bilda grund för möten och samtal om hur man i olika sammanhang kan verka för barnens bästa.

Idén om det globala föräldraskapet är tydlig hos så gott som alla föräldrar, lärare och forskare vi talat med i arbetet med detta material. Allt som oftast framhåller man också vikten av att skapa förtroende, lyssna och bjuda in till samtal med föräldrar för att förebygga konflikter. Detta är också i enlighet med skolans uppdrag så som det formuleras i läroplanen. Om skolan ska kunna utföra sitt uppdrag, måste varje förälder ses som en resurs som så tidigt som möjligt bör uppmuntras till att engagera sig i förskolans och skolans verksamhet.

Det är inte självklart hur vi i Sverige ser på det bästa för våra barn. Det finns många exempel på hur skolan i sitt arbete med föräldrarna blir en arena där värderingar möts och ställs mot varandra. Där grunden för ett förtroendefullt möte också innebär att »självklara» värderingar granskas, diskuteras och sätts i nya sammanhang. Det är i det respektfulla, förutsättningslösa mötet som förtroende kan skapas.

De allra flesta föräldrar med utländsk bakgrund uppskattar den svenska skolan. Den generella utbildningsnivån är lika hög för utlandsfödda föräldrar, som för föräldrar födda i

Sverige, vilket innebär att det i många familjer finns en gedigen tro på värdet av utbildning. Vissa föräldrar kommer från samhällen där endast en minoritet fått möjlighet att skaffa sig högre utbildning, vilket ofta gjort utbildning till något eftersträvansvärt. Att barnen ska ta den möjlighet till utbildning som erbjuds är därför viktigt och något att kämpa för. Här finns i många fall ett förtroendekapital att bygga på när skolpersonalen möter elevernas familjer.

Samtidigt finns föräldrar, både med svensk och med utländsk bakgrund, som känner sig främmande i skolan och osäkra inför arbetssätt och koder. Detta märks på föräldramöten då stolar gapar tomma och på utvecklingssamtal där familjer inte dyker upp. Under gymnasietiden kan föräldrar känna avståndet som störst och kontakten med skolan kan i det närmaste vara obefintlig. Men redan i tidiga åldrar kan vissa familjers kontakt med skolan i princip upphöra.

Åsa Tinglöv Arvor arbetar med mottagning av nyanlända familjer med barn i skolåldern. Hon strävar efter att möta varje familj, med utgångspunkt i det globala föräldraskapet: alla föräldrar vill och gör det bästa för sina barn utifrån sin förmåga. Åsa framhåller att det är hon, som representant för majoritetskulturen, som väljer förutsättningar för ett möte med nyanlända föräldrar. Och hon väljer aktivt att se de grundläggande likheterna hos alla föräldrar. »Det är inte svårt att se hur jag själv som mamma skulle känna mig». Varje förälder är kompetent, om än omskakad i mötet med ett nytt land.

I ett mottagningssamtal där hela familjen deltar försöker Åsa förklara skolans roll och möjligheter för varje barn. Att det är hem och skola tillsammans som kan ge ett barn goda

förutsättningar, men att ansvaret ytterst är föräldrarnas. Hon är också nogga med att bjuda in till skolan och understryka att föräldern alltid är välkommen. »Återigen det omvända perspektivet. Hur skulle det kännas som svensk förälder att lämna sitt barn till en skola i Ammans förorter?».

Ett annat sätt att möta nyanlända föräldrar och etablera en relation är genom olika föräldra- och mammagrupper. Sådana har prövats i flera skolor med goda resultat. Ofta leds grupperna av en modersmålslärare, som i ordets alla bemärkelser kan fungera som länk mellan hemlandet och det nya. I föräldragrupperna diskuteras både allmänna frågor om barnuppfostran och föräldraskap och den svenska synen på barns rättigheter, uppfostran och skolgång. Grupperna blir en ventil där både osäkerhet inför det nya, rotlöshet och konkreta frågor om skolan kan tas upp.

Modersmålsläraren är en i många fall outnyttjad resurs i skolor. Med unika kunskaper i språk och kultur kan modersmålsläraren i hög grad bidra till arbetet med föräldrakontakter. I många skolor är modersmålslärarna integrerade i skolans hela arbete och de har därmed goda möjligheter att dela med sig av erfarenheter och kompetens. Ett aktivt arbete med föräldrakontakt bygger rent av ofta på modersmålslärares insatser och deltagande. Men i många skolor är bilden en annan. Modersmålslärarna arbetar för sig själva, utan kontakt med övriga kollegiet. De kontakter som byggs upp mellan modersmålslärare och föräldrar kommer aldrig övriga skolan till godo.

Många skolor arbetar medvetet med att stärka kontakten med föräldrarna, med nya metoder och ambitioner. Men verksamma på flera skolor berättar också om problem. Det

finns föräldrar som inte ser skolan som viktig för sina barn, kanske för att de själva är lågutbildade och inte ser varför barnen behöver mer utbildning än de själva. Det finns föräldrar som ringer och anmäler sina barn sjuka när de behöver tolkhjälp eller hjälp med småsyskonen. Och det finns de facto flickor som nekas att gå till skolan, då föräldrarna är rädda att de ska rymma eller bli bortrövade. För att göra något åt dessa utsatta barns situation krävs aktiv handling från skolans sida. »Följ upp frånvaron!» är en handfast uppmaning från lärare och andra för att möta problemet.

Elisabeth Sörhuus, rektor på Hjulstaskolan, förklarar i en intervju i Skolvärlden att hon aldrig beviljar ledigheter när barn ska resa bort eller hjälpa till hemma. I stället förklarar hon för föräldrarna att skolan är en rättighet för varje barn som hon vill värna. Att skolan är viktig för barnen. Samtidigt understryker hon också att barnens skolgång ytterst är föräldrarnas ansvar, det är föräldrarna som tar det yttersta ansvaret för de kunskapsluckor frånvaron åsamkar deras barn. Hon konstaterar i intervjun att frånvaron på skolan sjunkit över tid.

För hur långt sträcker sig skolans ansvar i varje enskilt fall? Bahman Alami, kurator på Bergsjöskolan skiljer i samma intervju på föräldrar som inte låter barnet gå till skolan, och föräldrar som inte förstår vad skolgången innebär. De senare är omedvetna säger han, och med dem går det lättare att samarbeta. Med dem som förstår och inte vill är det svårare. Han konstaterar att om skola och familj inte alls kan komma överens så går det inte att göra så mycket. Då får de sociala myndigheterna ta vid.

Det finns gränser för skolans ansvar. Föräldrar ska inte hamna utanför på grund av okunskap, där har skolan en tydlig uppgift att nå fram som ibland blir långtgående. Skolan har också unika möjligheter att se familjers situation och tidigt uppmärksamma om barn verkar fara illa eller familjen verkar vara i kris. Men skolan kan och ska inte ta ensamt ansvar för att närma sig familjer i kris och familjer som sluter sig. I sådana fall krävs specifik kompetens som skolan inte besitter.

Som ett inslag i det förebyggande arbetet kring skola och familj finns på flera håll olika nätverk mellan skola, socialtjänst, BVC, förskola och andra aktörer kring familjerna. Tack vare nätverken är det lätt att utveckla gemensamma arbetssätt i det förebyggande arbetet. Nätverken gör det också möjligt att snabbt samla sig kring en familj i kris och sätta in det stöd som för stunden bedöms som mest verkningsfullt. Många verksamma i skolan vittnar om att nätverken är ett oundgängligt stöd i arbetet, utan dessa skulle de känna sig utlämnade inför svåra beslut.

Förebyggande arbete kräver öppenhet, tydlighet och ödmjukhet av var och en i mötet med en annan människa. Därtill krävs en organisation som möjliggör systematik och struktur i arbetet. Då blir mötet med en förälder inte bara en angelägenhet för den enskilde läraren i en specifik situation utan en angelägenhet för hela skolan. Strategier för möten och föräldrakontakter måste också följdriktigt växa fram i hela skolan.

## Pojkar och flickor i skolan

Skolan är både en del och en produkt av det omkringliggande samhället. Där reproduceras de värderingar om kvinnor och män som råder i samhället i stort. Men skolan har också ett självständigt uppdrag att utveckla, att gå längre än bara att återspegla. Skolan ska vara en plats där könsmönster förändras och där grunden läggs för ett framtida samhälle med mer jämlika strukturer än dagens. Därför ska alla i skolan arbeta aktivt med att utveckla medvetna förhållningssätt till frågor om genus och makt. Det är inte tillräckligt att avvakta och ingripa vid konflikter.

En av de viktigare upptäckterna i livet för ett barn, är att människor är uppdelade i kön och att olika, särskilda förväntningar är knutna till de olika könen. Till stor del är förväntningarna kultur- eller sammanhangsbundna och de är också någotsånär förutsägbara. Men ett barn behöver sätta dem i vardagliga sammanhang för att ge förväntningarna en verklig innebörd. I detta arbete deltar barn aktivt, på dagis, i skolan och utifrån de förutsättningar som vuxenvärlden ger dem. Studier visar att yngre flickor och pojkar värderar tillhörighet och relationer utifrån samma normer. I praktiken utvecklar de dock helt olika strategier för att ge värderingarna en praktisk innebörd. Flickor fokuserar relationer, diskuterar och reflekterar över det sociala spelet i en grupp. Pojkar leker ihop, gör saker tillsammans vilket tas som uttryck för gemenskap. Könsnormerna blir i hög grad produkter av det sociala sammanhang som barnen befinner sig i.

Bilden av skola, flickor och pojkar idag är komplex och ibland motstridig. Ur ett prestationsperspektiv är flickorna skolans vinnare. De når sedan lång tid tillbaka bättre resultat, mätt i betyg och de klarar i högre grad av att anpassa sig till skolans norm- och belöningssystem. Samtidigt har skolan odlat och underhållit strukturer för kön och makt, som cementerat flickors underordning. Än idag gäller att pojkar dominerar i klassrum och verksamhet på flickornas bekostnad. Det finns dock exempel på att variationen ökar. Flickor gör motstånd och vill inte underordna sig. De försöker vidga sitt handlingsutrymme och utvecklar olika strategier för detta.

Fortfarande finns de tysta flickorna i klassrummet, liksom flickorna som hjälper till och håller ordning. Dock har det tillkommit mer självsäkra och utåtriktade flickor vid deras sida, som är starka både ur kvinnlig och manlig synvinkel. De tar för sig och kräver plats samtidigt som de, enligt traditionellt kvinnliga mönster i klassrummet värnar relationer och tar ansvar. Detta kan tyckas positivt. Samtidigt visar det sig att flickorna värderas tydligt utifrån en manlig norm. I skolan ska man bete sig som en riktig karl för att lyckas. En duktig flicka klarar dessutom att leva upp till den egna könsidentitetens krav.

Vardagen i skolan präglas i hög grad av upprätthållande av gränser mellan könen. Där pågår en maktkamp med utgångspunkt i pojkars överordning och flickors motstånd. Den visar sig t.ex. i vem som kränker vem i skolan. Pojkar kränker flickor, ibland varandra, flickor kränker ibland varandra men sällan pojkar. Parallellt med maktkamp och motstånd upprätthålls gränserna också genom sexualiteten. En



ung människa ska i skolan både bli bekräftad och sedd som sexuell varelse och utkämpa en kamp om över- och underordning. Framför allt för flickor blir den här situationen komplicerad. Å ena sidan ska de försöka hävda sitt egenvärde och bryta underordning. Å andra sidan ska de bli sedda och socialt värderade utifrån sexualitetens normer, som ofta upprätthåller rådande över- och underordning. För pojkar är situationen ytligt sett lättare, åtminstone för det stora flertalet. De förväntas markera en gräns mot det kvinnliga och ta avstånd från det, både för det egna värdets och för sexualitetens skull.

Könsmönster är inte något som övertas utan de är föremål för förhandling och utveckling. I dessa processer spelar skolan en central roll, både som arena för »kampen mellan könen» och som aktiv medskapare av mönster. Det innebär att var och en som arbetar i skolan också bidrar till att forma flickors och pojkars syn på makt och kön, medvetet eller omedvetet. Vissa forskare menar att skolan framför allt bidrar till att forma och upprätthålla en maskulin norm. Om det stämmer kan inga andra än de som verkar i skolan ändra på detta.

Den som vill påverka andra måste vara klar över sitt eget agerande, tänkande och handlande. Därför krävs eftertanke och medvetenhet från varje vuxen som vill påverka unga människors utvecklande av den egna könsidentiteten. Sådan eftertanke och medvetenhet måste växa fram gemensamt på en skola, i gemensamma möten och samtal. Och den måste så småningom manifesteras i en gemensam strategi för skolans arbete.

Flickors strategier för att göra motstånd och kräva mer inflytande, påverkas av deras klassbakgrund. De nya, utåtriktade flickor som nu sägs dyka upp i skolan, är nästan uteslutande medelklassflickor. I sitt arbete för ökat utrymme har de inte bara anammat den manliga normen utan också de rådande klasskoderna. De är verbala, drivande och humoristiska på ett sätt som de vuxna i skolan, ofta välutbildad medelklass, förstår. Arbetarklassflickor som gör motstånd vänder sig i stället mot koderna, de kritiserar, protesterar och vuxna i skolan gör motstånd. Och även om flickor från arbetarklass når bättre resultat i skolan än arbetarpojkar, står det klart att dessa flickor inte erövrat skolan och gjort den till sin. Fortfarande är skolan medelklassens normbygge. Där bemöts flickor olika beroende på deras bakgrund.

Sociologen Mehrdad Davishpour menar att klassbakgrund har betydelse också för invandrarfamiljer och patriarkala strukturer. I familjer med högre socioekonomisk status finns bättre förutsättningar att ifrågasätta patriarkatet, förutsatt att det är kvinnan som har god position och ökade maktresurser. Diskriminering föder utanförskap och isolering, vilket ökar risken för förtryck. Davishpour menar att den utveckling som kan iaktas i en del familjer i exil är densamma som pågått i svenska familjer i decennier. Den intensiva konflikt som nu pågår är inte negativ men den synliggör alla motsättningar och driver dem snabbt till sin spets. Många män hamnar då i situationer där de förutsätts snabbt anpassa sig till en ny situation, där makten omfördelas i familjen och där de plötsligt känner sig marginaliserade.

Hur kan då skolan agera i frågor kring kön och etnicitet? Mehrdad Davishpour ger samma svar som de flesta andra.

Skolan måste ta sitt uppdrag på allvar och medvetet reflektera över hur man arbetar med frågor om jämställdhet, om barns rättigheter och om hur man möter föräldrar.

Den som arbetar med att stärka flickor måste också möta pojkarna och männen i skolan. Davishpour hävdar att patriarkal makt inte handlar om familjer i kris, utan om män i kris. Mycket av utvecklingen idag innebär att kvinnor ökar sin makt och sina möjligheter att välja liv. Männen marginaliseras och sitter kvar i gårdagens värderingar. Hur ska skolan möta dessa män? Också ur ett genusperspektiv kan det vara viktigt att reflektera över skolans mötesformer och utifrån vilka koder möten organiseras. Är rådande arbetsformer optimala för att engagera fäder och göra dem delaktiga? Det finns skolor som exempelvis arbetar med pappagrupper, där mansrollen sätts i fokus och dessa grupper har i många fall varit mycket uppskattade av både pappor, barn och skola.

## Läroplanen, barnkonventionen och utsatta flickor

Mänskliga rättigheter handlar om människans rätt att leva ett fritt och värdigt liv. De handlar vidare om rätten att fritt få uttrycka sin åsikt, få utöva sin religiösa övertygelse, att gå fri från nöd, m.m. Våld mot barn och unga kvinnor är att betrakta som en kränkning av mänskliga rättigheter, oavsett var det sker.

Den svenska offentliga synen på vilka värden barn ska omfattas av och också delges, formuleras bl.a. i skolans läroplan. Skolan är därmed den arena, där föräldrars syn på barnets bästa möter samhällets. I skollagens s.k. portalparagraf slås fast att

»...mänskolicivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan män och kvinnor samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.»

I läroplanens inledning diskuteras också skolans ansvar när det gäller att inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. »Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla, tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där.»

Tankegångarna i skollagens och läroplanens inledande värderingar kan sägas ha sin motsvarighet i internationella konventioner. Konventioner om mänskliga rättigheter är avtal mellan stater som reglerar staternas förhållningssätt gentemot sina invånare. De skapar förpliktelser för staten och ger individen rätt att kräva respekt för sina rättigheter gentemot staten. Staterna har skyldigheter att respektera mänskliga rättigheter, medan de däremot inte innebär någon legal folkrättslig skyldighet för individer.

Barnkonventionen antogs 1989 av FN och har ratificerats av i stort sett alla världens länder. Dokumentets betydelse är central i arbetet med att respektera, skydda och främja barns rättigheter. Barnkonventionen handlar bland annat om att skydda människans värdighet och att barn ska åtnjuta ett särskilt skydd från föräldrar och samhälle.

Kommittén för barnets rättigheter har lyft fram fyra principer som ska vara vägledande för tolkning av barnkonventionen;

- Varje barn, utan undantag, har rätt att få sina rättigheter garanterade (artikel 2)
- Barnets bästa ska komma i främsta rummet (3)
- Barnet har rätt till liv och utveckling (6)
- Barnet har rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad (12)

Barnkonventionen ställer krav på staterna att vidta alla möjliga åtgärder, som lagstiftning, sociala insatser och utbildning, för att skydda barnet mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård, misshan-

del eller utnyttjande. Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga ingrepp på sin heder och sitt anseende.

Alla åtgärder som rör barn ska sätta barns bästa i främsta rummet och de stater som undertecknat konventionen åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och omvårdnad som det behöver för dess välfärd. Hänsyn ska dock samtidigt tas till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer deras föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet.

En viktig dimension av principen om »barns bästa» är att det ska ske en seriös prövning av beslut som berör barn. Konsekvenserna för barnet av olika alternativ bör utvärderas före viktiga beslut. Här ingår att lyssna till barnets egna åsikter och också att anlita professionell sakkunskap. Ett barn som tillfälligt berövats sin familjemiljö eller som inte för sitt bästa kan stanna kvar där, ska ha rätt till rättsligt skydd och bistånd från statens sida.

Barns åsikter ska höras och dess åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Kunskap och en pågående dialog om barnets rättigheter är en förutsättning för att stärka utsatta flickors situation och förebygga övergrepp. Skolan är en institution där vuxna och elever bör få möjlighet att återkommande samtala om och fördjupa kunskapen om både mänskliga rättigheter, barnkonventionen och dess konsekvenser för det dagliga arbetet.

## Hur bär vi oss åt?

Runt om i Sveriges skolor ägnar lärare, elever och föräldrar tid och kraft åt frågor om pojkar, flickor, föräldrar och barn i skolan. Ibland tycker man sig hitta fungerande arbetsformer för möten och dialog, ibland går det inte som man tänkt och man får börja om. Var och en som står i begrepp att inleda ett arbete måste utgå från de egna förutsättningarna och pröva vilka metoder som kan fungera. Men andras erfarenheter kan ge både god hjälp och inspiration. I de texter som här följer delar därför några personer med sig av sina erfarenheter. Här finns lärare som berättar om föräldrasamverkan, elever som talar om sina tankar om skolan, forskare som analyserar skolan och genusfrågan samt många andra.

Varsågod, läs och fundera!

# Att ta in föräldrarna blir ett förhållningssätt

av Agneta Nilsson

Det finns många exempel på hur skolpersonal hittar nya, mindre traditionella sätt att närma sig föräldrar. Gemensamt för de flesta är ofta en vilja att bygga upp ett förtroendefullt samarbete, en verklig dialog mellan skola och hem.

Annika Larsson har jobbat många år i en f-6-skola i Hammarkullen, en förort till Göteborg. För ett par år sedan blev det alltmer uppenbart för henne och hennes kolleger hur livet i Hammarkullen förändrats. Till slut blev det ohållbart att fortsätta att arbeta som om ingenting hade hänt.

–Det kom nya flyktinggrupper, barn från kulturer som var mer främmande än det vi stött på tidigare. Etablerade invandrare och svenska familjer flyttade ut från området, vi fick helt nya förutsättningar att arbeta. En del var krigstrau-matiserade. En del kom från länder där de kulturella mönstren är ganska olika våra. Till slut blev det ohållbart.

Hösten 1995 startade personalen en diskussion. Den blev en vändpunkt där de själva ställde sig frågorna: Hur är det att vara barn i Hammarkullen? Vad behöver barn i Hammarkullen och vad kan vi inom skolan göra? De kom fram till att klyftan mellan hem och skola borde vara mindre.

–Vi kunde se att vi hade en brokig samling barn i skolan. En del av dem kom från familjer som kände stort utanförskap i det svenska samhället, det fanns en stark misstro bland annat mot skolan. Det fanns också en fientlighet och misstro mellan olika grupper av familjer från olika kulturer. Barnen



rörde sig mellan olika världar, hemmet var en värld, det hårda livet på gården i Hammarkullen var en annan värld. Och en tredje var skolan, som var helt annorlunda också. En svensk medelklassvärld kan man säga.

–Vi såg också att det fanns många positiva saker. Det fanns en stark nyfikenhet och kraft hos våra barn och vi kände att vi måste försöka göra något. Möta föräldrarna, ta in dem i skolan och göra dem till en del av vår verksamhet.

Ett nytt arbetssätt skulle tillfredsställa många syften, framför allt skulle barnen få sina sammanhang att flyta ihop och bli ett. Personalen ville att barnen skulle kunna känna stolthet inför sin bakgrund och sin historia och kunna inlemmas i det svenska, mångkulturella samhället. Det handlade om stora och viktiga frågor.

De beslöt att grunden för deras arbete i skolan måste vara att skolpersonalen på allvar är intresserade av föräldrarna som människor, deras kultur, deras tankar, deras erfarenheter. Att de, som de uttrycker det, »inte bjuder in föräldrarna med armbågen». Att det inte får bli ett föräldrasamarbete enbart på lärarnas villkor.

–Ja, vi vill visa dem respekt. Vi kan också bli modeller för barnen hur man tar till vara den möjlighet som finns att möta alla olika människor. Vi kan vara förebilder på det viset. Familjernas deltagande i skolan kan betyda att det kan bli en vändpunkt, att skolan är en plats där man känner sig välkommen, och där man kan engagera sig.

I Hammarkullen gjorde personalen många olika saker, men de började först med föräldrantervjuer. Föräldrar till något av barnen blev då inbjudna att komma till skolan för att bli intervjuade av barnen i klassen.

–Barnen är väl förberedda på att det är en intervju och det är barnen som är de aktiva med att ställa frågor till föräldrarna. Jag som vuxen är aktiv också och styr lite som en programledare. Jag har blädderblock, barnen ritar och skriver, jag står lite och pekar som Sievert Öholm ... »hur är det nu där det, vet ni hur det kan se ut i det här landet». Barnen frågar »hur var det när föräldrarna var barn i deras länder. Vad hade ni för leksaker, hur var det i er skola, vilka lekar lekte ni? Vad finns det för djur, växter; hur är klimatet, hur lever familjerna». Om föräldern har haft jobb i hemlandet eller har här i Sverige kommer intervjun att handla om det också. Föräldrarna levandegör det och det blir mycket avspänt.

När intervjun är slut får barnen sammanfatta och skriva ut. Lärarna frågar barnen vad de fastnade för och vad de tyckte var mest intressant. De låter därefter barnen göra projektarbeten, utforska vidare och skapa nya följdfrågor som de försöker besvara. Sådana projektarbeten kan pågå i månader och barnen arbetar gruppvis.

–Vi gör olika efter varje föräldrintervju. Vi återkopplar alltid, tackar så mycket. Vi berättar för hemmen att nu har den och den pappan varit här. På så sätt blir föräldrarna en del av skolarbetet. Vi får en insikt, det är spännande och väldigt intressant. Plötsligt använder vi oss av att Hammarkullen är som en prisma ut i världen, det blir ett respektfullt möte. I någon mening blir det ett mer jämställt möte där man är genuint intresserad av varandra.

Lärarna tycker att skolan härmed lägger en pusselbit att bryta ett utanförskap som föräldrar kan känna. Det är läkande, menar de. Och det gör gott för barnen. Föräldrarna släpper också lite av de myter de ibland kan skapa kring de andra

barnen. Plötsligt ser de alla barnen som är aktiva, ställer frågor, glada, pigga, intresserade av föräldrarna. Annika tycker också att det blir lättare när det uppstår svårare problem med ett barn. Då finns redan en grund, en kontaktyta, säger hon. Men kommer alla föräldrar?

–Nej, vi får inte med alla men för dem som kommer och det är de allra flesta blir det viktiga vändpunkter. Från att ha känt sig nervös och knuten inför skolan känner man sig hemma. Föräldrarna kan plötsligt komma förbi, titta in, dröja sig kvar.

De har valt att i alla sina ämnen dra in föräldrarna. Att göra dem delaktiga. Allt för att minska klyftan mellan hem och skola.

–Håller vi på att arbeta med sagor ber vi barnen ta hjälp av föräldrarna, fråga dem om någon saga hemifrån eller så ber vi föräldrarna komma och berätta. Det blir ett förhållningssätt att ta in föräldern i arbetet.

Men de har också ordnat buffékvällar och andra sådana aktiviteter, då föräldrar kan komma till skolan och ta med mat, musik och annat från sina länder. Den sortens aktiviteter är också viktiga, menar de, men en annan form av föräldraträffar. Sådana kvällar ger också kontakt men inte på samma djupa sätt som under föräldrantervjun.

–I föräldrantervjun kommer vi mera under huden. Som lärare, efter ett sådant möte...jag känner en stor värme och stolthet. Jag tycker om föräldern, det har varit ett väldigt bra möte för alla barnen i gruppen, det underlättar verkligen vår kontakt. Det tar också bort misstänksamhet som föräldern kan känna gentemot andra barn. Genom kontakt löser fördomar upp sig.

Idén med föräldrainsamtal kommer från Paula Rogovine, lärare på New Manhattan School i New York. Hon har skrivit en bok, som heter »Classroom interviews», om en metod hon utvecklat i ett slumområde i Bronx. Annika och två av hennes kolleger var och lyssnade på henne när hon föreläste i Sverige.

–Vi har sedan utvecklat det på vårt sätt och anpassat det efter vår läroplan. Vi har projektarbete efteråt, vilket inte hon arbetar med. När vi kom hem från utbildningen började vi pröva själva. Därefter har vi under upprepade tillfällen haft intern fortbildning. Vi lär av varandra på skolan. Andra lärare har varit med när vi gjort våra föräldrainsamtal, så att de får känna hur det kan gå till.

## Föräldraföreningen gav oss en chans att påverka!

av Jolin Boldt

Snjezana Mitric, Jela Majdandzic och Åke Hännestrand sitter i soffgruppen på rektorsexpeditionen och retas vänligt med varandra.

–När mina barn gick på lågstadiet träffade jag aldrig rektorn, jag visste inte ens vem det var. Nu känns det häftigt att heja på honom på gatan – den här rektorn är inte en gud som man inte får tala med, säger Jela och puffar lite på honom. Jela är med i styrelsen för skolans nystartade föräldraförening.

Stämningen mellan Jela, rektorn Åke och Snjezana som jobbar med skolans föräldrakontakter är glad och avspänd. Men det har krävts fyra års aktivt arbete för skolan att nå hit.

Snjezana berättar om arbetet med att engagera föräldrarna. 1998 startade hon ett projekt om yrkesval för eleverna och deras föräldrar. När hon frågade föräldrarna vad de ville veta, visade det sig att man först av allt ville ha information om det svenska skolsystemet.

Därför startade Snjezana arbete med skilda språkgrupper, först bosniska/kroatiska/serbiska, senare blev det också grupper på sorani, arabiska och svenska. Tanken var att rädslan för att prata försvinner i en grupp där alla talar samma språk. Snjezana träffade varje grupp en gång per månad. Grupperna möttes i skolans personalrum, runt ett bord med kaffe och kakor.

Här skjuter Åke in några målande ord om föräldramöten,

och det eländiga i att placera föräldrar i barnens bänkar. Han beskriver hur motsträvig han har blivit på möten där han fått sitta i en bänk: jag vill inte bli elev igen!

–Det är viktigt att bryta upp från klassrummet och mötas på en vuxen arena. Arbetet med grupperna tog tre år och kan sammanfattas i tre punkter:

- 1) Efter ett tag gick alla grupperna över till att prata svenska.
- 2) Sedan ville grupperna träffas och prata med varandra.
- 3) En föräldraförening startades.

Föräldraföreningen har representanter för de största språkgrupperna i styrelsen, som har sju medlemmar. I skolans styrelse sitter föräldrar som representerar fem språk.

Men varför detta hårda slit, som krävde en halvtidstjänst under flera år, för att få igång föräldrarna? De tre talar i största endräkt om hur man skapar en fungerande skola, genom förebyggande arbete som engagerar också föräldrar och syskon. De är helt klara över att det måste få ta tid att bygga förtroende, det är inget som man kan skapa i en handvändning. Åke ser det som ett genombrott för skolan när föräldraföreningen startade.

–Jag känner att förtroendet för oss har ökat, säger han, och berättar belåtet om en man från Mellanöstern som bad om ett intyg från rektorn för att få bostad — sådant har inte skett tidigare.

–Ja, till slut blev det en föräldraförening, och en chans för oss att påverka, säger Jela belåtet.

–Våra barn ska inte veta mer än vi, det är fel! Nu kommer

vi till skolan, vi får information — och den är gratis! — och vi kan påverka om det blir problem. Vi har ordnat många jät-tebra möten, senast med stadsdelsnämnden.

Föreningen har något möte eller aktivitet varje månad. Målsättningen just nu är framför allt att få med fler föräldrar.

–Men det roligaste är festerna med människor från olika länder, med mat och musik. Vi har bjudit in skolpersonal, stadsdelsnämnden och det kommunala bostadsbolaget. Jag tycker vi har gjort mycket detta år.

Jela talar med glädje om arbetet i gruppen med bosnier, kroater och serber. »Om vi klarade av att samarbeta, så kan alla det.»

I föreningen lär sig föräldrarna mycket om varandra och om världen.

–Alla diskuterar med varandra, jag har lärt mig mycket av andra föräldrar. Och det gör det lättare för mig att acceptera att mina barn går i den här skolan. Jag var inte särskilt stolt över den förut, jag ville flytta mina pojkar till en annan skola. Nu ser jag att mina barn får mycket på köpet när de går här – och de trivs.

Och Åke skjuter in:

–Nöjda föräldrar är den bästa pr-gruppen – de kan göra reklam för skolan. Han hoppas på lite fler elever, så att man kan starta parallellklasser.

Här har vi en skola med 700 barn som talar 36 språk, i ett utsatt område med rykte om bråk. Vilka problem tar man upp i föräldraföreningen?

–Det är de vanliga, senast handlade det om mobbning, svarar Jela.

Föräldrar som inte vill tillåta sina barn att delta i alla lektioner, finns sådana?

– Nej vi har inga här, säger Snjezana. Vi löser det genom att prata med föräldrarna.

– Nej, det är inget problem, fortsätter Jela. Vi har fixat enskilda duschar för de flickor som vill ha det. Nej, problemen handlar om sånt som städning — och föräldrarna klagat över att barnen har för kort tid att byta om efter gympan.

Finns här inga utsatta flickor?

– Jag har aldrig sett något sådant, säger Snjezana. Kuratorn har ju tjej- och killgrupper, men där finns inget särskilt heller.

– Vi har samarbete med vår brottsförebyggare, berättar Jela. Han har utbildat elever till »Gårdstenskompisar» – de löser en del problem de också.

– Jo, visst har vi haft sådana problem här, invänder Åke. Någon flicka har blivit könsstympad — men det är mycket ovanligt. Och så vet jag tjejer som är bortlovade ... men gå tillbaka 50 år, då hade vi arrangerade äktenskap också i Sverige. Elevvärden ger inte någon dramatisk bild.

Kontrollerade barn då?

– Jo, det finns, pojkar också. Elever som ska sköta småsystemkonen, lämna dem på dagis och så vidare.

Internationella skolan i Gårdsten, heter den. Namnet är både en varudeklaration och en viljeyttring. Det här är en grundskola med 700 elever, av dem är 32 helsvenska — alltså ungefär som det ser ut i ett antal förortsskolor. Det som skiljer den här göteborgsskolan från många andra är den medvetna satsningen på mångfald också bland personalen.

– Vi har 17 nationaliteter, säger Åke belåtet och berättar



att den senaste rekryteringen var en indisk vaktmästare. När han kom hit 1994 fanns här två invandrade lärare.

– Det fanns ett krav på mig att nya lärare skulle kunna tala »perfekt svenska». Fast jag lurade in dem som praktikanter — och motståndet inom personalen försvann snabbt. Nu är alla positiva.

Just nu förbereder han sfi-undervisning dagtid i skolan.

– Tänk att få in 30 extra vuxna som rör sig i skolan, vilken resurs!

En del av skolpersonalen har under året läst 5 poäng i interkulturell kommunikation, en utbildning som skolan har köpt från Göteborgs universitet. Tidigare har liknande kurser i svenska 2 genomförts.

– Vi sliter ut dem med fortbildning, skojar Åke Hännestrand.

Skolan ordnar också många resor — på stipendiepengar. Grupper med lärare, elever har rest bland annat till Beirut, Somaliland, Kurdistan och Bosnien.

– Det skapar en bra kontakt, konstaterar Åke, föräldrarna engageras mycket i de här resorna.

Många kända idrottsmän har gått i den här skolan. Det är en tradition som man vidmakthåller, med en idrottsförening där 200 av skolans elever är aktiva varje vecka. Många återkommer också när de börjat på gymnasiet, nu som coachar för de yngre.

Dessutom är många av föräldrarna med i idrottsföreningen, man har bland annat ett »gubblig» i fotboll och ett »gumlag» i basket.

# Starta en dialog mellan barn och föräldrar

av Jolin Boldt

– Vi kan inte lösa de utsatta flickornas problem, om vi inte förstår deras familjer, säger Nabila Alfakir med bestämdhet.

Hon vänder sig mot problemfokuseringen: att man upptäcker problemen först när de blir akuta. Det viktiga är att arbeta förebyggande, understryker hon. Och det är en lång process, som handlar om att skapa förtroende mellan lärare och föräldrar.

Nabila Alfakir är en människa som med tålmod och gott humör arbetar för tolerans och förståelse. En varm och glad kvinna som har en vision och har arbetat för den i decennier: att lära lärare lyssna, och bereda vägen för en verklig, ömsesidig, integration.

–Svenskarna är ett folk med tålmod. Jag tror vi kan lyckas.

Nabila Alfakir föddes i Damaskus, och bor nu i Kista. Hon har fått sin pedagogutbildning i Sverige och jobbar i Rinkeby med projektet »Föräldrarna i fokus, för barnens bästa». Där handleder hon lärare och föreläser om hur lärarna kan arbeta för att skapa förtroende mellan skola och föräldrar.

–Och de uppskattar det, i mina föreläsningar är det just frågan »vad kan jag som lärare göra» som de gillar.

Hon skriver också på en bok, som ska rikta sig till lärare som möter flyktingbarn och barn med invandrarbakgrund och deras föräldrar. Boken ska ge praktiska råd och rutiner. Det handlar om hur man skapar en levande dialog, hur man bemöter föräldrar och elever med respekt, hur man lyssnar.

–Lärare är mest vana att prata, de behöver lära sig lyssna också.

Nabila tycker att det är lätt för henne att förstå hur svenska lärare resonerar.

–Problemet för lärarna är att de blir blinda för verkligheten, de är handikappade av sin egen »normalitet». Jag har tillhört majoriteten i mitt hemland, jag ser vilken förståelse som saknas hos de svenska lärarna här.

Nabila Alfakir berättar hur hon har arbetat med sin självkänedom, försökt reda ut vilket förhållningssätt hon hade när hon bodde kvar i hemlandet. Hur var hennes förhållande till kristna och andra minoriteter? Vilka fördomar hos sig själv kunde hon inte se då?

–Jag kunde inte öppna mina inre dörrar för att förstå hur minoriteterna tänkte. Det var en allvarlig brist hos mig, att jag inte förstod deras behov.

Utvandringen till Sverige förvandlade i ett slag Nabilas levnadsvillkor. Nu blev hon själv en del av en minoritetsgrupp, och majoriteten såg henne som avvikande och svår att förstå.

Nabila Alfakir beskriver olika strategier för hur man kan nå varandra i ett samtal.

–Det är viktigt att veta hur föräldrarna ser på skolan. Hur såg deras skola ut? Vilken är deras bild av lärarrollen?

Hon beskriver hur man kan skapa ett samtal där föräldrarna kan tala fritt, beskriva vad som var bra och dåligt med den skola de gick i. Det ger en gemensam grund för samtalet. Kanske blir det till och med så att läraren kan säga: »Så var det också i min skola för 30 år sedan ... » På det sättet ger läraren en personlig respons, och kan sedan resonera vidare

om hur skolan fungerar idag. Då kan föräldrarna ta emot en kunskap, som inte längre känns skrämmande.

–Då kan man förklara varför vi har gått ifrån korvstoppning och aga — utan att behöva ta till det pekpinliga »så här gör vi minsann här i Sverige».

Nabila Alfakir jobbade 1986-1990 med krigsskadade barn. Tillsammans med en svensk speciallärare tog hon hand om en grupp barn i årskurserna 2–4, som inte passade in i någon skolform.

–Vi jobbade med att motivera föräldrarna, så att de såg att det faktiskt var en fördel för barnen att få gå i den här specialgruppen. Det var inte alldeles enkelt. Specialläraren jobbade bra med barnen, de öppnade sig och förändrades — och nästa dag hade de backat tillbaka till utgångspunkten. De två lärarna insåg att det ofta var föräldrarnas sätt att se barnen, som störde deras utveckling.

Nabila beskriver ett vanligt förhållningssätt: mamman som envist anser att barnet inte har några problem, utan att barnets svårigheter beror på den svenska skolan.

–Det fanns föräldrar som hade egna trauman att tampas med, och som behövde stöd av sina barn. All barnens kraft gick till att stötta föräldrarna. Men efter våra samtal förstod varenda förälder att deras barn hade en potential, och de var beredda att samarbeta med oss kring barnets starka sidor.

Nästan alla de här barnen gick ut gymnasiet med fullständiga betyg, strålar hon.

Det finns, enligt Nabila, också barn som lever i en värld av obegripliga och motstridiga förväntningar. Hon berättar om en mamma som ville att hennes son skulle bli svensk fort, fort. Hon ville inte att han skulle ha lektioner i modersmålet,

hon krävde snabb anpassning av honom. Men när pojken kom hem från skolan mötte han sitt modersmål, sina släktingar, sitt hemlands mat och musik. Efter samtal med mamman om anpassning och identitet blev det bättre för pojken.

1990 började Nabila Alfakir arbeta i Bredbyskolan i Rinkeby, tillsammans med Tom Hagman som då var rektor.

–Tanken var att starta en dialog med föräldrarna, innan eventuella problem uppstod med deras barn, berättar hon.

–Många av de här familjerna lever i Sverige utan att vara delaktiga, de lever i en egen värld. »Varför finns det inte så mycket svenskar i Sverige?» frågade en 10-årig Rinkebypojke. Man ler åt honom, men det känns samtidigt som en kniv i hjärtat. Vad blir det av barn som aldrig har haft en svensk kompis, aldrig sett ett svenskt hem?

Samarbetet med föräldrarna blev en framgång.

–Till och med sex och samlevnad kunde vi prata om, minns Nabila, vi hade träffar med mammorna. Vi hade en fantastisk svensk barnmorska, Martina Franck, som pratade med dem — och så hade vi tolk förstås.

Tolkarna fungerade också som en del i gruppen, och deltog i samtalet — de fungerade inte bara som översättare, som tjänstemän som skötte sitt jobb.

–Jag trodde att det skulle bli väldigt svårt att ta upp de här frågorna, berättar Nabila. Men det gick bra. Vi försökte göra det avspänt, vi började med mat och lättare diskussioner, sedan blev det föreläsning och mer diskussioner. Det blev mycket skratt, prat och frågor. Vi körde de här träffarna språkgruppsvis, med många olika grupper. Det var svåra saker att prata om, och det behövs en avspänd atmosfär för att man ska kunna ta emot ny kunskap.

Resultatet av våra träffar blev att mammorna sa: »Vi vill att skolan ska ta hand om den här undervisningen, berätta för barnen. Vi vet inte tillräckligt.» Och det märkte vi under mötena, många hade stora kunskapsluckor.

Nabila Alfakir berättar att skolan valde att satsa speciellt på kvinnorna, i tanken att det är lättare för dem att öppna sig och prata — och eftersom det i första hand är de som uppfostrar barnen, och har den närmaste kontakten med barnen.

Varje grupp träffades två gånger. Andra gången var tryggheten större, och det var lättare att prata.

Hon minns en grupp somaliska kvinnor, som diskuterade könsstymning, och en mamma som efter andra mötet sa: »Min dotter ska inte bli könsstympad, jag vill inte det!»

–Jag blev så glad. För förändringen måste komma från gruppen själv. När en kvinna blir stark, kan hon skapa förändring. Och när en kvinna vågar bryta mönstret, vågar de andra följa efter. Därför tycker jag inte att det är lika viktigt att prata med männen, med imamerna, kyrkorna och så vidare. Det viktigaste är att stärka kvinnorna.

Arbetet med föräldrarna var roligt och givande, men idag jobbar Nabila Alfakir direkt mot lärarna, ett arbete som hon ser som grundläggande för att åstadkomma en förändring. Hon vill förmå lärarna att agera på ett annat sätt gentemot föräldrarna.

–Tänk på föräldrarnas situation: De lämnar det viktigaste och käraste de har till skolan, som ska ta hand om det. Om man inte är medveten om vad man gör som lärare, uppstår missförstånd, som sedan föder misstroende.

–Svenska lärare som tar hand om barnen på heltid måste tänka om. De måste skapa nya rutiner för mötet med barnen.

Min uppgift är att sätta igång den processen — lärarna kan inte själva se det de gör, hur de arbetar. Men jag kan.

Det handlar inte om så märkvärdiga saker, när Nabila Alfakir beskriver sin metod — det gäller egentligen bara att ha ett medvetet förhållningssätt till föräldrarna.

Hon ger några exempel på hur man till exempel kan förändra föräldramötet till något positivt.

– Börja med att skapa en annan fysisk miljö. Låt inte föräldrarna sitta i barnens bänkar, utan möblera om så att ni kan sitta i en cirkel.

Använd inte mötet till att stå och informera! Det är urtråkigt för föräldrarna. Lämna den information som behövs skriftligt, låt föräldrarna sitta i små grupper — med tolk! — och diskutera informationen. Det ger delaktighet, informationen förvandlas till kunskap.

Lärarens inställning är viktig. Lärarens roll ska vara att leda diskussionerna, att lyssna noga på det som sägs och sammanfatta det. Det gäller att vara lyhörd och möta föräldrarnas krav.

Nabila talar mycket om vikten att lyssna — och att våga fråga. Det finns så mycket onödig rädsla, konstaterar hon. Läraren kan vara rädd att fråga, rädd att låta dum eller kanske till och med rasistisk, medan föräldrarna är osäkra och rädda för att de inte behärskar språket.

Kräver hon inte för mycket av lärarna? De flesta lärare jobbar mycket hårt, de är stressade och har inte utrymme för något nytt.

– Lärarna behöver inte göra mer, svarar Nabila, de behöver bara göra det annorlunda.

– Det här arbetssättet innebär inte en större belastning på

lärarna — tvärtom handlar det om att de måste slappna av, och ta emot föräldrarnas kloka tankar. Om man vågar lita till föräldrarna, får man mycket hjälp av dem, som underlättar arbetet.

Nabila ger ett exempel på hur föräldrasamarbete kan ge goda resultat. En lärare ville arbeta med tema sex och samlevnad under en 6-veckorsperiod. Tillsammans med Nabila skrev hon ett brev till föräldrarna, där hon berättade om planerna och inbjöd dem att prata om detta. Elva pappor och tio mammor kom till mötet. Det inleddes i en ganska spänd stämning — en av papporna började med att berätta hur arg och chockad han var över lärarens planer.

–Vi förklarade för pappan: Vi vet hur vi ska lära ut matte och engelska, då behöver vi inte fråga er. Men etik och moral är inte bara vårt ansvar. Vi behöver diskutera med dig, för att få veta hur ditt barn fungerar, och vad ditt barn behöver.

Sedan fortsatte mötet med gruppdiskussioner, och avslutades i mycket positiv anda.

–Jag minns att en svensk pappa sa: »Tänk att alla vi män i hela världen tänker så lika» minns Nabila.

– En sådan här modell gör det lätt att jobba. Och vi lärare behöver ju också kontakt med andra vuxna i vårt jobb, så samarbetet med föräldrarna är en ren vinst. Och kontakten ger dig nya kunskaper, du blir mer ödmjuk, glad över att hitta likheter.

Men om en flicka far illa, vad gör Nabila då?

–Vi kan inte lösa de utsatta flickornas problem, om vi inte förstår deras familjer, säger hon. Vi måste se föräldrarna som samarbetspartners, bygga ett partnerskap kring barnet. Vi måste förstå varandra.



–Jag minns en flicka som var rädd för att bli bortgift. Hon hade träffat mannen som föräldrarna hade utsett, och hon gillade inte honom. Hon kom till mig och frågade: »Vad ska jag göra?».

Nabila pratade med flickan, och de kom överens om en strategi. Första steget var att flickan pratade med sin mamma, och lade fram sin syn. »Jag är för ung för att gifta mig, jag vill läsa just nu, jag lovar att sköta mig och lyssna på er. Men just den mannen vill jag inte gifta mig med.»

Det andra steget var ett utvecklingssamtal med mamman. Nabilas budskap till mamman var tydligt: »Din dotter är duktig, ordentlig, väluppfostrad. Du kan vara stolt över henne.» Mamman reagerade med att tycka att dottern borde bli ännu duktigare, klara sig bättre i skolan.

Konsekvensen av de här samtalen blev att flickan slapp äktenskapet — men blev tvungen att jobba hårdare i skolan.

–Det allra viktigaste är att starta en dialog mellan barn och förälder, slår Nabila Alfakir fast. Vi resonerar lite kring kravet på flickorna och Nabila funderar:

–Vem säger att svenska flickor är lyckligare är invandrarflickorna? Varför tillåter man inte att det finns andra modeller, som också fungerar? Majoriteten måste kunna tänka om — deras sanning är inte den enda rätta i världen. För om man resonerar så: »Min sanning är den enda rätta sanningen» — ja då kan man inte kräva att invandrarföräldrarna ska ändra sig. För de har ju också sin sanning. Nej, enda möjligheten är en dialog, där båda kan ge efter.

Det gäller också att se sina egna fördomar.

–Är de helsvenska flickorna lyckligare? Nej, de har också massor av problem. Socialisationen fungerar olika i olika

länder. Många invandrarungdomar har ett starkare behov av familjen än svenska ungdomar. Samhället kan inte fylla det behovet, kan inte ge dem den trygghet de behöver.

–Jag tycker inte att det är fel att de här flickorna inte blir som svenska tjejer. Varje kultur har sin struktur, sitt sätt att se på livet. Vi vet inte om vårt samhälle just nu är på rätt väg. Vi kan inte säga att andra har fel — vi har inte rätt att döma.

Så skrattar hon: »Nu kommer alla att hänga mig.»

–Mitt arbete är inte lätt. Det tar tid. Men jag har en vision: att vi startar något tillsammans, skapar en gemensam förändring. Vi kan tänka olika, men vara jämlika ändå.

–Man ser kulturen först, sedan människan. Jag önskar att man kunde börja med att se människan, och diskutera kulturen sen.

## Det dåliga samtalet handlar om att inte lyssna!

av Jolin Boldt

Botvidsgymnasiet. En skola som på några få år har skakat av sig ett gediget dåligt rykte och börjat fungera. En ny, ändamålsenlig byggnad, en ny stämning, en ny rektor.

Den här sena onsdagseftermiddagen är skolan tömd på elever. Jag stoppar en ensam vaktmästare som skyndar förbi och frågar var rektorn finns.

–Det skulle jag också bra gärna vilja veta, fräser mannen och skyndar vidare.

Jag letar mig fram i våningar och korridorer och hittar till slut expeditionen. Vaktmästaren har hunnit fram för mig. Han står och gestikulerar.

–Ungarna klättrar på taket, jag jagade nyss ner dem, vad ska jag göra?

–Ingenting mer, svarar Tom Hagman blitt. Du har gjort vad du kan göra.

För fyra år sedan tog Tom Hagman över rektorskapet för Botvidsgymnasiet i Hallunda i norra Botkyrka. En skola där upptagningsområdet är de klassiska invandrarförortererna från miljonprogrammets dagar; Fittja, Alby, Vårby, Norsborg. Nya områden som byggts över gamla kulturbygder där vikingarna en gång byggde sina båtar.

Vad är det som gör att en skola fungerar, funderar jag medan Tom Hagman småpratande plockar fram kaffe och kakor. Har han ett knep, ett fiffigt koncept som andra kan följa? Jag försöker pumpa honom på hans grundläggande

idéer, men Tom Hagman gillar konkreta berättelser — när jag försöker få fram principer kontrar han med berättelser.

– Vi hade två unga här i skolan som blev ett par. Ingenderas föräldrar visste något om det. Han är kristen assyrier, hon är muslim. Så blev hon gravid och gifte sig — hennes föräldrar var inte med på bröllopet.

– Jag träffade dem nyligen, då hade de hälsat på hos hennes föräldrar för första gången. Hon sa: »Det sägs så många oförlåtliga saker då man är upprörd. Men idag är min mamma och pappa glada.»

Han berättar avspänt, vänligt. I Hagmans värld kan alltså något så otänkbart som ett assyriskt-muslimskt förhållande sluta lyckligt. Hur är det möjligt?

– De fick hjälp av församlingen i en medling, säger han.

Så enkelt var det. Skolan kan inte alltid ingripa, ställa saker till rätta — men det finns många andra positiva krafter. Det låter betryggande — skolans personal är inte ensam, man kan känna tillit till en omvärld som är beredd att rycka in. Men naturligtvis finns det sammanhang där skolan kan ingripa. Tom Hagman berättar:

– Vi hade en tjej här som gick i andra årskursen. I april kom hon och bad om ett intyg om sina studier. »Nästa år är jag inte kvar» sa hon. Det kom fram att hon skulle gifta sig och flytta utomlands.

– Men hon ville egentligen plugga klart först. Så då frågade vi: »Fixar du att diskutera detta med familjen själv, eller vill du ha hjälp av oss?» Hon ville ha stöd, och då träffade vi pappan, och vi förklarade för honom: »Det går bra för flickan i skolan nu, och det är bara ett år kvar. Hon kastar bort de här två årens studier om hon inte slutför dem.»

–Det funkade, berättar Tom Hagman belåtet.

Flickan fortsatte studierna, och fick stödsamtal hela sista gymnasieåret. Nu studerar hon på högskola och bor i egen lägenhet.

Det framgår inte tidigare att hon flyttat! — Jag tror att hon flyttade för att slippa möta familjens besvikelse över att hon går sin egen väg.

–Det var ett enormt ansvar för oss, när hon bad om hjälp. Vad hon säger är ju, kan ni tala med min pappa utan att skuldbelägga honom och utan att han blir förbannad. Det är ett stort förtroende. Då kan jag inte säga: »Vad tusan håller du på med» till pappan. Det måste bli ett öppet samtal.

Har du upplevt dåliga samtal?

–Ja, många gånger. Jag har blivit utskälld ibland. Och jag kan se att jag har haft del i att jag har blivit utskälld. Ibland är det rollspel — det är »rektorn» som får stryk, men ibland är det jag som person som har agerat fel.

–Ibland handlar det om att jag har missbedömt min makt. Du har ju stor makt som representant för en myndighet - i det här fallet skolan — och ibland använder man den makten, när man inte räcker till som den man är.

–Eller man kan ha gjort sig en färdig bild av historien före mötet med en människa. Makt är ju också möjligheten att prata med flera personer, kalla in människor, få rapporter.

–Det dåliga samtalet handlar om att inte lyssna!

Tom Hagman låter som om alla problem skulle vara hanterbara och inte så farliga. Det finns en vardaglighet i hans sätt att beskriva svåra konflikter. Är han kanske lite naiv? Uppfattar han kanske inte allvaret till exempel i hotade flickors situation? Hör han till de »omvänt fördomsfulla» som

bagatelliserar och förminskar de problem som finns, som kanske inte vill se dem?

Nej, det här är ingen snäll tomte som försöker måla världen rosenröd. Tom Hagman är inte en person som blundar för fakta. Han resonerar kring mordet på Pela och Fadime, men faller inte i fällan att fördöma andra och själv gå fri:

–Det finns mer eller mindre patriarkala familjer. Och så finns det skam- och skitsnacket: »Vad gör er dotter egentligen» viskas det.

–Det är klart att flickorna mördades för att familjerna upplevde att de utsattes för skam. Men kvinnomisshandel handlar ju om mannens psykiska underläge. Det effektivaste sättet att komma åt problemet är att arbeta mot allt manligt våld mot alla kvinnor — och då kanske man också kommer åt det patriarkala våldet.

Vi diskuterar föräldraengagemang och Hagman hävdar med bestämdhet att alla föräldrar vill sina barns bästa.

–Jag har aldrig sett skillnad på föräldrar. Men det kan ju se ut som om man inte brydde sig, funderar han.

–Ta en tjej som använder droger. Det kan vara tydligt för utomstående, men det är svårt att upptäcka för familjen. Då kan det se ut som om familjen inte brydde sig. Till och med när det uppdagas kan det vara svårt att ta emot hjälp, »det klarar vi nog själva av», tänker familjen. Men alla vill skydda sitt barn.

–Viljan att göra allt för sitt barn är lika stor hos alla föräldrar. Men kraften och förmågan varierar. Det handlar inte om kultur. Det handlar om individer.

–Men det kan se ut som kultur, när man är ny i landet.

Så småningom utkristalliserar sig dock några bärande

principer för skolarbetet. Grundläggande är att föräldrarna ska kunna lita på skolan.

– Alla föräldrar ska veta hur det går för deras barn i skolan, säger Tom Hagman bestämt.

– Vi ser det som en absolut skyldighet att meddela föräldrarna om deras barn far illa, till exempel knarkar. Där finns det ingen 18-årsgräns. Tänk dig att vi inte skulle berätta för en mamma att hennes 19-åring knarkar. Hon skulle aldrig förlåta oss.

– Fast det är klart, det finns ju en skala, funderar Tom Hagman. Om en 19-åring en enstaka gång kommer berusad till skolan och vädjar: »Ring inte till mamma» — då kanske vi inte kontaktar hemmet den gången. Men om det händer fler gånger — då ringer vi!

Ett annat grundläggande drag är Hagmans bestämda vägran att se att just hans skola skulle ha större — eller mindre — problem än någon annan skola.

Är det ingen skillnad mellan Botvidsgymnasiet och en skola till exempel i en lugn småstad

– Nja, vissa påstår det, jag tror det inte. Det är inget speciellt just med norra Botkyrka. Problemen kanske har lite olika förtecken, men de är sällan oöverkomliga.

## Utbilda lärare i kontakt med föräldrar

av Emily Broström

– Vi brukar alltid sitta och prata om sådana här saker kompisar emellan, alla vi med invandrarbakgrund, och de flesta känner igen sig själva. Jag är rädd för att den här siffran kommer att stiga mer och mer. Varenda en som jag frågar, nästan varenda en, sitter i samma sits som Fadime eller Pela, den enda skillnaden är att deras röster inte blivit hörda.

En flicka sitter framför mig och berättar om sina upplevelser och känslor efter mordet på Pela och Fadime. Hon är en av sju flickor i gymnasiet som jag träffat vid flera tillfällen, för att tala om hedersmord, goda relationer och skolans möjligheter att stödja en positiv utveckling.

Skolan är den plats där flickorna tillbringar mest tid varje dag. Det är en frizon som de beskriver som sitt andra hem. Det är en miljö där de möter vänner, kärlek, bråk, förebilder och kunskap och som öppnar för samspel, schismer, förståelse och möjlighet till utveckling. En kurdisk flicka berättar:

–Själv älskar jag skolan, den är det bästa jag vet. Man träffar människor. Det är kompisarna som gör skolan, plus att man lär sig mycket, man får mycket kunskap. Man kommer in i samhället genom skolan. Kompisarna spelar en stor roll.

Hennes förtjusning för skolan blandas med rädsla och ångest. Hon är rädd för att inte vara nog försiktig, att säga fel eller att bli upptäckt för något som hon inte får göra. Hon drömmer om frihet.



–Jag känner mig trygg i skolan på sätt och vis, men jag lever ändå med en ständig rädsla. Jag känner mig övervakad. Jag är rädd, men jag känner mig ändå lite trygg här i skolan. Jag vill inte att det ska gå snett för mig som för Fadime eller Pela. På något sätt har min rädsla ökat efter deras död. Man måste vara försiktig. Om någon släkting får reda på att jag har pojkvän eller att jag röker så kanske det kan gå lika dåligt för mig. Jag känner araber, turkar och syrianer som upplever samma sak.

Hon bär på en rädsla för en släkting som övervakar henne. Vi samtalar om hennes upplevelser och vad det är hon önskar av livet:

–Jag vill gå ut i skolan, jag vill kunna gå ut, jag vill leva mitt eget liv. Min pappa säger att han vill ge mig mycket frihet, men han är orolig för att folk snackar mycket och jag vill inte att min dotter ska få dåligt ryckte. Han känner ett stort tryck från andra. Han är orolig för det. Han är världens bästa pappa, jag kan prata med honom om allting, men jag vill inte. Han är min pappa och han älskar mig.

Tjejerna berättar att de ofta diskuterar med varandra om det som hände Fadime. De har däremot aldrig samtalat om mordet i skolan.

–Lärarna upplever frågan som svår för att man inte vet hur man formulerar sig på rätt sätt eller om någon i klassen skulle ta illa upp. De är rädda för att se problemet, att problemet finns så nära. Man vet inte hur man ska hantera sådana situationer, så märker man att det finns runt omkring en så vet man inte hur man ska göra, man bli ställd. Man vill inte veta, man skärmar av sig för det är mycket enklare.

Flickorna framhåller att hedersmord inte finns inom

islam som begrepp och att de tycker skolan har stora möjligheter att fördjupa elevers förståelse och kunskap om ämnet. Det som hände Pela och Fadime är obegripligt. Samtidigt måste man när man talar om föräldrarnas beteende lyfta fram historiska och sociala aspekter.

– De människor som går så långt så att de mördar sin dotter är inte precis normala. Nu dömer man folkslag efter människor som är utanför i samhället. . . de flesta som begår brotten saknar utbildning. De är inte inne i samhället. De behöver utbildning och kunskap.

Diskussionen rör vid att samhället bör sträva efter att människor blandas och lär sig av varandra. Skolan har möjlighet att skapa möten och uppmuntra till viljan att samtala om grundläggande värden.

I skolan finns möjlighet att föra dialog om allas lika värde, föreställningar om kvinnligt och manligt och om kulturella likheter och olikheter. Det ger elever möjlighet att få uttrycka tankar och möta andra elevers funderingar, vilket studier visar ger ökad självkänedom men också större förståelse för varandra. De intervjuade flickorna instämmer i att skolan bör ge utrymme för samtal om hedersmord:

– Det skulle kunna hjälpa. Det är bra att göra någonting. Jag tror att det skulle kunna gå. Om det inte fungerar första gången måste man försöka igen och igen.

Jag frågar en flicka vad hon skulle göra om hon själv var lärare.

– Det beror på vad det är för elever. Är det elever med invandrabakgrund skulle jag ta upp just det här, vad är skillnaden mellan tjejer och pojkar. Vad tjejer får göra och vad killar får göra. Jag skulle sitta och diskutera det här med dom.

Jag är själv kurd så jag vet hur det är. Försök påverka killarna genom att samtala om ämnet och diskutera. Det är ett stort problem i samhället, jag tycker att man borde ändra på det, det är inte lätt. Det är bara att ge allt, det är bara att försöka, ge inte upp.

Flera gånger kom flickorna in på betydelsen av att utveckla en jämlik och förtroendefull dialog med sina lärare. De berättade om att de känner sig »stämplade» av någon lärare som sedan bekräftas av andra lärare. En av tjejerna berättade om hur hon talat i förtroende till en lärare om hennes förhållanden. Läraren i sin tur gick till kuratorn utan att hon visste om det.

–Om jag berättar för en lärare att jag mår dåligt, så vill jag inte att alla lärare ska veta om det.

Skolsyster och kurator är viktiga personer när man inte känner att man vågar prata med någon lärare. Elevhälsans personal finns däremot inte alltid tillgängliga vilket flickorna upplevde som en brist.

Alla kunde berätta om lärare som de kände ansträngde sig för att utveckla goda sociala relationer med sina elever.

–Ja vi har en latinlärare som är helt underbar, henne kan man komma till när man har problem. Hon är förstående. Vår mentor är också bra. Hon lyssnar och det stannar vid henne. Hon håller strängt på alla regler, men hon försöker förstå och försöker hjälpa till. Hon är en väldigt rättvis lärare. Om det är någon som är lite dålig i skolan så försöker hon alltid lyfta upp den eleven, istället för att klanka på elever som redan ligger där nere.

De intervjuade flickorna ansåg att det är svårt med föräldrakontakten när det gäller familjer med patriarkala mönster

och de frågar efter lyhördhet och känslighet från skolans sida.

–Det är jätteviktigt att man utbildar lärare i kontakten med föräldrar. Det är något som blir viktigt när det finns barn med olika kulturer. En lärare tar upp telefonen utan att tänka sig för och berättar nu är det så här, både på lågstadiet och gymnasiet. Föräldrar ser det på annat sätt än lärare. Lärare kanske menar att hjälpa men det kan bli mycket värre än vad problemet var från början. Var försiktig över med det man gör, tänk efter vad det är man gör så att man inte bara ringer ... prata med eleverna först. Ha kontakt med eleven hela tiden och sedan kontakt med föräldrarna.

Några av flickorna menar att kontakten mellan skolan och hemmet är en process som måste starta tidigt. De själva upplever att det är svårt att på gymnasienivå utveckla goda relationer mellan hem och skola. Lärarna bör i första hand rikta in sig på att stärka relationen mellan elev och vuxen. Skolan behöver även inhämta mer kunskap om den situation som unga flickor och pojkar befinner sig i som lever i patriarkala familjer.

När vi talar om flickor i familjer med patriarkala mönster behöver vi också tala om pojkar. Flickorna är eniga om att skolan har möjlighet att nå och arbeta med pojkarna som under skolåren söker sin identitet, självkänsla och manlighet. En av flickorna säger:

–Jag tror på ordspråket »man kan inte lära en gammal hund sitta», jag tror man måste vända sig mot till den nya generationen,. Från dagis till gymnasiet. Vi befinner oss den mesta tiden i skolan, det är här vi lär oss det mesta.

## Vårt killsnack är speciellt

av Hetty Roth

Många heta frågor rör sig i huvudet på tolvåriga pojkar. Mysterier som väntar på sin lösning. Tankar som känns hemliga. Och energin har inga gränser.

Det är just då som killarna i Askebyskolan får träffa två trygga män som lyssnar och ger stöd. Att gå på Killsnack i årskurs 6 är status. Askebyskolan ligger i Rinkeby, en förort till Stockholm. Här finns barn från hela världen och nästan alla elever har rötter i andra kulturer än den svenska.

Askebyskolan har valt att lägga sex- och samlevnadsundervisningen utanför klassrummet. En gång i veckan, under sju veckor, får killarna i årskurs 6 gå iväg på Killsnack. Tjejer-  
na stannar kvar i klassen och pojkarna samlas i Killsnacksrummet. Ett manligt område där tystnadsplikten är total.

Tillsammans med skolkuratoren Hans Ångström och Thorbjörn Pettersson, som är familjeterapeut, får pojkarna tala om allt. Sex, kärlek, kompisar, droger, filmhjältar och förebilder. Vad de vill.

–Det är något speciellt och utvalt med Killsnacket, säger Hans Ångström. Det är lite status.

Hans Ångström och Thorbjörn Pettersson ser sig själva både som bollplank och förebilder.

–Pojkarna i Rinkeby är som de flesta andra pojkar säger Thorbjörn Pettersson. Skillnaderna ligger i olika kulturell bakgrund, olika religioner och olika familjemönster. Men frågorna och funderingarna är de samma.

–Problemet i vårt område är att det finns ett glapp mellan vuxna och ungdomar. Hemmet, skolan och fritiden har ingen riktig koppling. Alla föräldrar i Rinkeby har inte heller kunskap om det svenska samhället.

Därför har pojkarna sällan någon att tala med om sina funderingar. De flesta pratar inte med sina föräldrar om sånt som känns svårt och lite »skämmigt».

Man kan säga att pojkarna lever i ganska slutna rum, säger Hans Ångström. Killsnacket är ett sätt att få in fler vuxna i deras liv.

Under sju killsnacksveckor går Hans och Thomas igenom en rad olika ämnesområden. Den obligatoriska sex- och samlevnadsundervisningen är en del. Mycket handlar om roller, fördomar, myter och förebilder

–Vi vill försöka ge pojkarna nya synvinklar och perspektiv utifrån de erfarenheter vi har som vuxna män, säger Thorbjörn Pettersson. Vidga deras vyer helt enkelt. Det viktiga är ju att de tänker till. Inte att vi talar om hur det ska vara.

Om tjejer ska få vara ute eller inte är en värdering som man kan diskutera. Måste flickor beskyddas på ett särskilt sätt? Kan de inte klara sig själva? Kan de inte säga ifrån? Sådant kan man prata om.

–Film och förebilder är ett av de ämnen som vi tycker är viktiga att ta upp, säger Hans Ångström.

De flesta har tittat på porrfilmer och de tittar mycket på amerikanska actionfilmer. Där är könsrollerna också stereotypa. Pojkarna ser mer amerikanska filmer än vad de umgås med svenska familjer.

–Samtidigt finns det så mycket som de inte vet. En av killarna hade t e x aldrig reflekterat över varför det finns två kön.

Knullade gjorde man för att det var roligt, men att det blev barn av det hade han ingen aning om. När vi pratade om ägg blev han alldeles vit i ansiktet. Hur skulle ett helt barn få plats i ägget och hur skulle det komma ut sen?

–Jag tror inte att vi kan göra underverk Hans Ångström. Vi har så mycket emot oss. De flesta av pojkarna kommer från miljöer med mer eller mindre starka förtryckartraditioner.

–Vi ger dem två timmar i veckan 7–8 gånger. Under den tiden kan vi plantera tankar och hoppas att de gro. Vi märker att pojkarna blir tryggare i sig själva. De får lite mer kunskap och självförtroende.

Och kan vi hjälpa dem att vara tuffa killar på ett bra sätt så är det också en vinst. Om de själva slutar visa finger och säga »din mamma» blir de bättre förebilder för småpojkarna.

–Naturligtvis är det svårt att säga hur mycket de kommer att påverkas i sina vuxna liv. Om de kommer att bryta några mönster, säger Hans Ångström.

–De som lever kvar i Rinkeby och skaffar sig en fru från sitt hemland kan säkert fortsätta att leva i sin traditionella subkultur länge till. Det kan ta generationer innan det blir en ändring.

–En del lärare kanske tror att pojkarna i årskurs 6 inte är tillräckligt mogna för att sitta ner och prata om sex och kärlek, säger Hans Ångström

Men det går nästan alltid bra. Vi sätter upp regler och arbetar med att skapa trygghet i gruppen. Alla har tystnadsplikt utanför gruppen och den måste följas. Annars får man inte vara med. När det fungerar sämre beror det ofta på hur klassen är för övrigt. En stökig klass kan bli ännu stökigare när de kommer hit ...

–Jag hade en grupp förra året där pojkarna hade svårt att sitta still. De lyssnade inte på varandra och de gjorde sig lustiga hela tiden.

Då bestämde vi oss för att införa fotbollsregler. Vi delade ut gula och röda kort, som på fotboll. Sen blev det bättre.

Lärarna i Askebyskolan har märkt att killsnacket är bra för stämningen i klassen. När pojkarna går iväg och flickorna är kvar får lärarna mer tid att ägna sig åt dem. Och killarna är lugnare när de kommer tillbaka.

Varje killsnacksmöte har ett tema

#### SEXUALKUNSKAP

Kroppen med både biologiska fakta och känslor. Stort utrymme för pojkarnas egna frågor och funderingar.

#### POJKAR-FLICKOR

Självbild/kvinnosyn

Om skillnaden mellan pojkar och flickor, män och kvinnor. Orättvisor mellan könen och hur man kan hjälpas åt för att undvika dem.

#### RELATIONER

Killar- föräldrar

Om vad man själv kan bestämma och vad föräldrarna bestämmer om.



VIDEOFILM

The good and the bad guy — två roller

Lagar

När är man myndig, straffmyndig osv

DROGFÖREBYGGANDE

Genomgång av de droger som pojkarna känner

till, skadeverkningar osv

REKLAM

Vad är mode? Trender? Gruppträck/gängebildningar

Om att stå för sin åsikt.

## Kanske kan flickorna en gång välja

av Hetty Roth

– Jag är så övertygad om att jag påverkar. Jag vet att jag rör om i huvudet på dem. Även om jag inte kan se resultatet ännu. Jag sår små frön som kan gro. Och det måste få ta tid.

Anita Jacobsson är lärare i Fittjaskolan. Där har så gott som alla elever invandrabakgrund. Skolan har fått pris för sin sex- och samlevnadsundervisning.

I Fittjaskolan finns många kurdiska flickor från Turkiet. För dem är skolan ett fredat område. Skolan är det svenska i deras liv. På sätt och vis det tryggaste. Här hotas inte integriteten när dörren till det okända ställs på glänt. Den öppna dörren kan Fittjaskolan bjuda sina elever.

Anita Jacobson har arbetat på Fittjaskolan i 30 år. Idag är hon högstadieläare i SO och svenska. Cornelia Johansson är engelsklärare i skolan sedan tre år tillbaka.

De är eniga om att vägen till förändring är svår.

– De kurdiska flickorna i Fittja är inte integrerade i det svenska samhället trots att de ofta är födda här. Pojkarna får gå till ungdomsgården, men skulle någon av flickorna göra det skulle de få en väldigt ful stämpel på sig. Flickorna har inte tillgång till världen utanför hemmet och skolan.

– Men vi märker också att tjejerna är väldigt trötta på det. Vi vet hur mycket de längtar efter att kunna gå ut lite, och hur gärna de vill vara med. De klagar på »kärningarna» som skvallrar för föräldrarna. Samtidigt är de lojala med sina familjer.

Anita och Cornelia tycker att det är en förmån att arbeta med eleverna i Fittjaskolan. Den öppenhet som skolan erbjuder sina elever möts av ett stort bejakande. Suget efter kunskap och samtal är enormt.

–Våra elever är mottagliga för allt, säger Anita. De har inga spärrar för vad de vågar fråga. De ser verkligen skolan som en chans att få veta mer om hur livet är. Jag tror att det handlar mycket att de känner en sån tillit, säger Anita. Vi tar dem på allvar.

I över 15 år har Fittjaskolan haft temaveckor om sex- och samlevnad i årskurs 9 och då är samtliga lärare delaktiga. De små kärleksinstallationer som eleverna gör i slöjden har blivit omtalade. Där har tankarna och fantasierna fritt spelrum. Under sex — och samlevnadsveckorna i nian får killar och tjejer i Fittjaskolan tillfälle att skriva frågor till varandra. Öppenheten i både frågor och svar säger mycket om skolans trygga klimat.

–Här är det ingen som behöver säga att det är barnsligt att fråga. Eller låtsas att man är erfaren. För ingen är erfaren. Då törs man fråga, säger Anita.

–En flicka frågade t ex om hur det kändes att onanera. Då ställde sig en pojke upp i helklass och berättade. Ingen fnissade eller retade honom för det. En annan tjej skrev att det här var hennes chans att få veta hur ett samlag går till. Det behövde hon kunna när hon ska gifta sig. Hon hade ingen att fråga.

–Pojkarna pratar mer om sexualitet om att bli kåt och vad gör man med det. Det förekommer inte bland flickorna. Att sex skulle var ett nöje det finns inte för dem. Flickorna frågar däremot mycket om oskulden. Vad är det man tappar? Det är så viktigt för dem att få veta vad de inte får tappa. En flicka sa

att hennes mamma hade sagt att hon inte fick rida på hästar för då kunde hon tappa sin oskuld. Hon undrade om oskulden var en slags kulor.

Samtal om sex och kärlek, om föräldrar och regler, vad man får och inte får göra finns ständigt närvarande i Fittjaskolans dagliga arbete.

–Som lärare känner man ett förtroende från elevernas sida, som det är få högstadielärare förunnade att få, säger Cornelia. Det händer att flickorna frågar mig om sin mens istället för att gå till syster. Jag finns där och de är vana vid mig.

–Men de frågar också utmanande saker som: Vad skulle du göra om dina döttrar blev med barn? Och jag försöker svara ärligt vad jag tycker. De har ganska stora fördomar om svenska familjer. Så jag talar om för dem att vi är en ganska vanlig svensk familj och att vi också har regler. Att mina barn inte får var ute hela nätterna och supa skallen av sig och ligga med killar i högar. Så som de tror att man gör om man är svensk flicka.

Anita och Cornelia menar att det svåra är att ha en relation till flickornas föräldrar.

–Föräldrarna vet vad det svenska samhället förväntar sig av dem som föräldrar. Och de ställer upp på detta när de kommer och pratar med oss. Men det bottnar inte. Det är tråkigt, men sånt man får lära sig att acceptera, säger Anita.

–Vi kan inte tro att vi kan ändra på föräldrarna också. Vi måste koncentrera oss på att göra det så bra som möjligt för våra elever istället.

Därför pratas det inte särskilt högt om sex- och samlevnadsundervisningen i Fittjaskolan.

–Vi har bestämt i tysthet att det ingår i läroplanen, vi behöver inte fråga föräldrarna om lov.

Vi frågar inte dem om lov om vad vi tar upp i historia eller geografi. Och eleverna känner att - det här berättar jag inte hemma.

–Bitar av den svenska världen är det som vi kan visa dem i skolan, säger Anita. Sen är det inte mer.

Det är det pris man får betala för segregationen. Fittja är mer segregerat idag än för tio år sedan, eftersom de svenska familjerna har flyttat härifrån. Det gör också att samhället har slutit sig. Det fanns en större öppenhet för tio år sedan. Bristen på mötesplatser med andra ungdomar bromsar upp utvecklingen ännu mer.

–Skolan kan öppna flickornas ögon lite och visa på vad som finns. Och även om de gifter sig inom gruppen så finns det kanske visar en större tolerans när de får barn, säger Cornelia.

–De kanske låter sina barn åka på en klassutflykt som de själva inte fick, för att de måste vara hemma senast klockan 7. Kanske kan de låta sina döttrar vara ute till klockan nio. Man kan ju hoppas att det blir ringar på vattnet.

Anita Jacobsson bor i Fittja och säger att hon försöker vara ett levande exempel. De ser att jag är ute och promenerar, ute och cyklar att jag kör bil själv. Jag berättar för dem att jag går och tränar och att jag åker på semester med mina tjej-kompisar. Man kan göra så. Det finns.

–Men jag lägger inte in några värderingar. Jag säger inte att mitt liv är det lycksaliga livet och deras det negativa. Jag vill bara visa att det inte är så otroligt främmande. För att de också ska kunna tillåta sig själv att välja en dag.

Fittjaskolan ligger i Fittja, en av Stockholms söderförorter. 98 procent av eleverna har invandrarbakgrund. Den stora gruppen är kurder från Turkiet.

Sex- och samlevnadsundervisningen på Fittjaskolan uppstod för ett 15-tal år sedan ur barnkunskapen, som inte längre finns med på schemat.

I ungefär 10 år har skolan haft temaperioder i årskurs 9 oftast runt sportlovet. Då håller man på i 2 veckor. Alla lärare och alla ämnen är inblandade. Enda undantaget är matematik.

–Naturligtvis kommer de här frågorna in i undervisningen under hela högstadiet, säger Anita Jacobsson, lärare i SO och svenska. Vi pratar överhuvudtaget mycket om livsfrågor och tar upp saker som hänt och som stått i tidningen. Men vi känner att de är mest mottagliga i 9:an.

Temaveckorna förbereds genom en personalkonferens om då man diskuterar tema och inplanerade besök, som brukar vara t ex ungdomsmottagningen och rfsf.

## Vi drömmer om frihet

av Hetty Roth

– När jag steg av planet på Arlanda tog jag av mig slöjan. Ja inte direkt. Jag gick en liten bit först. För jag visste inte vad som skulle hända. Men det hände ingenting.

Golko är 18 år. Hon och hennes kompis går andra året på gymnasiet. Varje dag kämpar de för friheten, säger de.

–Jag kände en sån frihetskänsla den där dagen när jag steg av planet, säger Golko. Sedan gick jag bara rakt fram och tittade inte tillbaka. För mig var Sverige som paradiset. Friheten.

Golko kom hit från Iran för drygt 4 år sedan, med sin mamma och sina småsyskon. Hennes nära släkt finns i Sverige.

–Min största dröm var att kunna gå ut och promenera på stan, titta i skyltfönster och handla med en kompis utan att vara rädd.

Nu går hon är på Fredrika Bremergymnasiet i Haninge tillsammans med sin kompis Azadeh.

Azadeh är 19 år. Hon är kurd från Iran och kom ensam till Sverige när hon var 14 år. Hennes föräldrar dödades när hon var fem år. Av politiska skäl, säger hon.

–Först åkte jag till Turkiet. Min slöja åkte av redan där. Sedan kom jag hit. Jag visste ingenting om Sverige. Jag ville egentligen till Australien. Men jag var glad ändå när jag kom fram. För att jag kände att jag äntligen kunde vara mig själv. Sverige är kanske inte ett helt perfekt land, men det är bättre än Iran.

Golko och Azadeh är varandras stöd. Det svåraste i början var språket. De ville förstå ha kompisar. Ända sedan den dag de träffades på den första svenskkursen har de varit vänner.

–Hela den svenska delen av våra liv har vi gått igenom tillsammans. Vi har vuxit upp under de här åren, säger Golko. Vi har stöttat varandra när det har varit svårt.

Idag är de starka unga kvinnor. Och Golko tycker att hon har levt ungefär som vilken svensk tjej som helst.

–Min familj har inte särskilt hårda regler säger hon.

Azadeh har egen lägenhet sedan ett år tillbaka. Hon går i skolan på dagarna och arbetar som personlig assistent på kvällarna.

De planerar för sin utbildning, för arbete och förändringar. Erfarenheterna från det gamla hemlandet ger ständigt bränsle till behovet av frihet. Man och barn känns ännu långt borta.

–Varken som ungdom eller kvinna har man några rättigheter i Iran, säger Azadeh. Man räknas inte som en människa. Inte i familjen och inte i samhället.

Azadeh växte upp med sina morföräldrar. Hon lärde sig att tänka själv, tack och lov, säger hon.

–Att bo hemma och göra som jag blir tillsagd och gifta mig. Det var emot alla mina tankar redan när jag var barn. Jag vill inte lyda under någon man. Kanske var det små saker som min mormor sa som påverkade mig. Att jag skulle utbilda mig och jobba, klara mig själv. Min mormor blev bortgift när hon var 9 år.

–Vi tillhör islam men vi har ingen religion, säger Golko och Azadeh. Alltför många använder religionen för att förtrycka kvinnor. Flickor som blivit förtryckta av sina föräldrar vågar inte säga ifrån. De vågar inte ens säga vad de känner till



sina kompisar. Därför försvarar de sina föräldrar. Så är det också med flickor som bor i Sverige.

–För min del försöker jag alltid prata med tjejer som lever instängda, säger Golko. Jag tycker att det är hemskt att de tror att det är rätt att vara förtryckt. Om de lever i en familj med hårda regler finns det dessutom en risk att de fortsätter likadant med sina barn.

–Förtrycket kommer från okunskap. Därför tycker jag att man ska visa dem vilka vägar som finns. Sedan ska de bestämma själva vad de vill välja, precis som alla andra människor.

–Man kan prata med tjejerna men inte med föräldrarna, säger Azadeh. Jag har försökt men det går inte. Unga människor kanske förstå hur orimliga reglerna är. Men om jag märker att det inte går att ändra tjejens tankar så slutar jag prata. Då är det bättre att respektera henne som hon är.

Golkos och Azadehs bild av Sverige som ett paradys har fått sina törnar under de här åren.

–I början när jag kom till Sverige visste jag ingenting om fördomarna eller om rasismen, säger Golko. Om någon frågade mig var jag kom ifrån tyckte jag att det var roligt att berätta det. Men sedan, när jag kom in i samhället, började jag känna att det finns vissa som inte gillar mig.

–Då blir man så besviken. Speciellt när man lärt sig svenska och är duktig i skolan. Jag har många svenska kompisar och allt fungerar bra. Jag är en normal människa. Och ändå kommer någon liten unge fram och säger: Jag hatar svartskallar. Då känner man sig så krossad.

–Vi har ju redan lämnat våra liv och våra vänner i vårt hemland. Hur dåligt det landet än var så lämnade vi en hel

del av oss själva där. Och så kommer man hit och börjar från noll. Då är det hemskt att behöva ha människor emot sig. Sånt är svårt att gå igenom. Men man får inte bry sig, säger Azadeh. Man får stå för den man är.

–Jag står ut med att någon kallar mig svartskalle, säger Azadeh. Jag kan stå ut med att folk säger att jag lever på socialbidrag. För jag vet att det inte är sant. Men när samhället och politikerna behandlar invandrare illa då är det hemskt.

Tillsammans har Golko och Azadeh varit med och ordnat en antirasistdag i skolan. Det har varit bra att få diskutera med andra tycker de.

–Alla har väl fördomar, det kan ingen förneka. Det finns svenskar som tycker att svenskar blir lika illa behandlade av invandrare som tvärtom.

–Men samtidigt blir svenskar inte lika åsidosatta när det gäller t.ex. jobb. Och svenskar har inte den där rädslan som man bär på när man kommer från ett annat land. Tänk om jag måste åka härifrån. Sånt. Många invandrarungdomar är rädda för att bli nedslagna om de går ut på natten.

– Vi känner att livet hela tiden är en kamp. Varje dag, säger Azadeh. Vi är iranier som kommit hit till Sverige. Och vi är tjejer. Vi möter rasister ibland. Och vi möter killar som inte behandlar tjejer bra. Det får vi kämpa mot.

Azadeh och Golko ser också kampen som sin framtid. De vet att de har kraften att förändra.

–Vi tänker fortsätta att skaffa oss bra kunskap och bra utbildning. Då kan vi få människor att lyssna på oss och höra oss, säger de.

Azadeh skulle vilja jobba med »Läkare utan gränser» eller som psykolog.

–Jag vill arbeta där det behövs, säger hon För mig är det inte jobbet som räknas utan tanken.

Hon vill inte ha egna barn, för hon tror inte att hon klarar av det, säger hon

–Jag har en tanke om att en förälder måste vara perfekt, och jag tror inte att jag kan det. Jag har varit så besviken på mina föräldrar för att de skaffade barn och höll på med politik. De hade stor chans att dö. Så ska det inte vara.

Däremot skulle jag vilja adoptera flera barn. Fast om jag hittar jag rätt person någon gång, som har samma tankar som jag, kanske jag tänker annorlunda. Är man två går det lättare.

Golko vill bli advokat för att kunna påverka och motarbeta orättvisorna i samhället.

–Inte ens när jag var liten tjej i Iran tänkte jag på att jag ville gifta mig, säger hon. Jag vill också vara en självständig människa.

Hon drömmer också om att adoptera. Fem stycken barn från olika länder. Ett från Iran.

Golko och Azadeh är internationalister. Vi kommer från världen, säger de.

# Pojkarnas manlighet är i kris

av Jolin Boldt

Nils Hammarén vill slå hål på schablonerna om unga invandrade män. Den avhandling han arbetar med vid Göteborgs universitet, handlar om hur unga män i mångkulturella områden konstruerar kön och sexualitet. Tidigare har han arbetat två år med projektet »Ungdom, kön och sexualitet i gränslandet».

I sin forskning intervjuar Nils Hammarén pojkar i gymnasiets tredje årskurs om hur de förhåller sig till den manliga könsidentiteten.

–Jag intervjuar både invandrade och svenska killar. Det handlar inte om någon speciell uppdelning efter etnicitet, utan jag har valt killar som bor och är uppväxta i speciella stadsdelar, som Bergsjön, Biskopsgården, Lärjedalen och Gunnared. Det här innebär ändå i praktiken att de flesta av pojkarna har sina rötter i andra kulturer, och att de alla har växt upp i en miljö som präglas av transkulturalism. Detta är något nytt:

»En samhällelig förändring som inverkat på och format många ungdomar, deras vardagsverklighet och förhållningssätt till sexualitet och kön är framväxten av det s.k. mångkulturella samhället eller om man så vill 'Det Nya Sverige'. Detta Sverige har under de senaste decennierna konstituerats av en omvälvande ekonomisk och social omstrukturering, flyktinginvandring samt segregation och

skiktning i människors olika levnadsvillkor» skriver Nils Hammarén i uppsatsen »Horor, players och de Andra, killar och sexualitet i Det Nya Sverige».

Nils Hammarén hör till de många forskare som vänder sig mot en tendens till kulturalisering av invandrares brott – när man förstår brotten i termer av snäva etniska och kulturella avgränsningar.

–När man diskuterar kriminalitet, till exempel sexuella brott kopplade till unga invandrade män, finns det en tendens att man hos killarna hittar egenskaper som man kopplar till deras kultur. Bilden blir att deras invandrarskap, etnicitet och kultur förutbestämmer dem till våldtäktsmän och manschauvinister.

–Det skulle vara okej om man resonerade så om alla män — men för unga svenska män som begår brott finns alltid individuella förklaringar. Deras brott ses inte som ett utslag av deras svenskhet.

Men å andra sidan förekommer det bland invandrare motsvarande myter, till exempel att det bara är svenska män som är pedofiler?

–Det är en vanlig typ av identitetsstrategi — man tillskriver »den andre» olika projicerade egenskaper, man trycker ner andra för att lyfta upp den egna gruppen. Så fungerar ju många av oss, också på det privata planet.

Finns det inte en risk att din avhandling snarare förstärker fördomarna om unga invandramän?

–Det hoppas jag inte. Mitt mål är att försöka förstå och förklara, att slå hål på schablonerna. Men det är klart att det är en balansgång, allt är ju inte lika bra eller lika dåligt.

Vi kommer, naturligtvis, in på mordet på Fadime. Nils Hammarén tycker — i linje med sitt avståndstagande från kulturalisering och schablonisering — att man ska vara försiktig med att tala om hederskulturer. I stället kan man försöka anlägga ett lite annorlunda perspektiv. Det handlar om en typ av brott som vilar på en patriarkal rest, som finns även i Sverige, men här tar sig andra uttryck.

Men Nils Hammarén vill inte sticka under stol med att det existerar kulturella olikheter. Det finns skillnader i synen på äktenskapet, oskulden och så vidare — men det är gradskillnader, inte artskillnader. Och hur mycket handlar om kultur? Samma inställning finns hos många kristna i Sverige: en restriktiv syn på sexualiteten, abortmotstånd och så vidare.

Man kan inte tala om en svensk sexualkultur — visst finns det en dominerande kultur, men det finns också en mängd olika grupper. Det går inte att konstruera ett »vi och dom» med svenskar kontra invandrare på detta område.

Också inom kompisgrupper har Hammarén mött olika syn på dessa frågor. Det finns de som kräver att man ska »vara kär» för att sex ska vara godtagbart, medan andra står för en »one-night-stand»-moral. Blant de unga män som Nils Hammarén har intervjuat har en del av den dominerande svenska sexualmoralen slagit igenom, de flesta tycker till exempel att det är helt okej att inte vara gift.

Det som framträder tydligt i intervjuerna är att de här pojkar inte är fastlåsta i ett könsrollsmönster, understryker Nils Hammarén. De är aktiva med att hitta kompromisser mellan olika kulturella ideal.

»Hade jag bott kvar i Iran, hade jag nog tyckt att oskulden var viktig hos min tjej» kan de säga.

Deras maskulinitet är ambivalent. Vissa traditionella ideal finns kvar – de vill inte gärna släppa sina manliga privilegier — men de ser att de krockar med kvinnornas krav. Det leder till en förhandlande, kompromissande manlighet. Nils Hammarén delar upp pojkarnas maskulinitet i olika grupper:

1) En hegemonisk maskulinitet — män med institutionell makt påverkar idealet för hur mannen ska vara.

2) Förhandlande/medskyldig maskulinitet, som förhandlar med kvinnor men också tar för sig av rättigheter och privilegier.

3) Underordnad maskulinitet — till exempel homosexuella män, som står lågt i manshierarkin.

4) Marginaliserad sexualitet. Här hamnar också många av de killar han intervjuat. De är inte underordnade i sin mansroll, men de tvingas möta och hantera rasism. Deras bakgrund kräver att de skapar strategier för detta möte. Det kan leda till att de kritiserar andra killar, sådana som förstärker de negativa bilderna av dem som invandrare. De reagerar till exempel hårt mot machokillarna: »Deras beteende gör att vi alltid kommer att placeras i andra klassens fack.» Mansidealen skiftar visserligen men de drar åt det restriktiva hållet snarare än åt det sexuellt utlevande. De sexuellt utlevande killarna riskerar därmed att stigmatiseras och det är inte ovanligt att dessa killar tillskrivs epitet som »player» eller »kåtbock». Dessa begrepp är visserligen inte lika stigmatiserande och värderande som »hora» och kan av någon t.o.m. uppfattas som komplimanger, men överlag indikerar de en kritik av killars sexualitet

Nils Hammarén beskriver hur invandrade pojkar kan bli utsatta för omvärldens fördömanden. Till exempel mordet på Fadime, Hisingen-branden, attacken den 11 september — alla händelserna har drabbat de muslimska killarna. De är vana vid frågor av typen: »Är din farsa också sån?»

– Ingen av de pojkar som jag har intervjuat har försvarat mordet på Fadime.

De här pojkarnas utsatthet är extra stor i dag, deras manlighet är i kris. Det finns tunga krav på dem att förändra sin maskulinitet. Pojkarna är präglade av Västerlandet — av musik, film, kompisar. Av det offentliga jämlikhetssamtalet, genom skolan, genom sex- och samlevnadsundervisningen. Samtidigt lever pojkarna transkulturellt. De lånar influenser från olika etniska grupper, som sedan ska sammanfogas med det officiella ideal som skolan förmedlar. Skolans jobb borde vara att förhindra att de känner sig utanför i sin manlighet och etnicitet, anser Nils Hammarén. Men pojkarna påminns hela tiden om sitt invandrarskap, och de negativa kommentarerna ger en bräcklig självbild.

» I debatten om storstädernas »invandrartäta förorter» florerar en rad stereotypa och rasialiserande uppfattningar inte sällan kopplade till föreställningar om kön. Ett exempel på en sådan uppfattning är att dessa områden är befolkade av individer som är nedsänkta i avvikande och omoderna könsrollsmönster. Det innebär att de många gånger anses vara diskvalificerade från en position som »jämställd» och »modern». En annan uppfattning är att det sociala och ekonomiska utanförskapet i »det nya landet» genererat en form av endimensionellt machismoideal som



kompensation för en kulturell förlust. Det är givetvis inte så att könskonservativa machokillar är frånvarande i förorten. Problemet är att de flesta förväntas vara det.)»

Bland pojkarna som är invandrare eller barn till invandrare finns en uppenbar dubbelhet gentemot den frigjorda kvinnan. Man skapar regler, för att hantera klivenheten. Det är viktigt att flickorna inte har »för många» partners, att de inte är för aktiva i sitt uppsökande av killar. Klädkoderna tillmäts också betydelse. Hammarén påpekar att samma osäkerhet och »regler» finns också hos svenska pojkar — men »för många»-gränsen kan vara högre hos dem.

Killarna säger också att det är tjejerna som fördömer varandra hårdast. Men idealet har ändå sitt ursprung hos killarna — Nils Hammarén antar att tjejerna har tagit över normer som har konstruerats av män.

Men killarna kan också ge uttryck för samma normer för egen del: »Jag skulle aldrig vara tillsammans med en tjej om jag inte var kär i henne.» »Svenska killar är bockar, vi är mycket känsligare.»

Hur är det då med machotendenserna? Är de starkare hos de här pojkarna?

Man kan möta machotendenser på sina håll, konstaterar Hammarén. Mer i marginaliserade grupper, i arbetarklassen och bland etniska minoriteter. Man kan se det som en form av kompensation, en kompensatorisk maskulinitet hos socialt marginaliserade. Man utvecklar en tuff och hård manlighet som ska uttrycka styrka och säkerhet. Det syns tydligt i vissa delar av hiphop-kulturen, ett annat exempel är trenden »black macho» — ett resultat av historiska erfarenheter,

men också en internalisering av andras fördomar. Om andra alltid ser dig som dominant och bråkig — då blir du det till slut. Betraktas du som avvikare, så blir du en avvikare.

# Flickors sätt att orientera sig i vardagen

av Emily Broström

Flickor och pojkar konstruerar sina identiteter både med och mot varandra. Man försöker förstå sig själv i förhållande till andra, men under omständigheter som inte är självvalda. Maktstrukturer, kulturmönster och olika handlingsalternativ möjliggör och förhindrar för den enskilde.

Det är som att gå i »lustiga huset». Vägen flyttar sig ständigt, eller svänger, beroende på vilken grupp som är mest tongivande på skolan. Är det en grupp med mer liberala värderingar som är ledande då kan du plötsligt vara en torris. Om det är en restriktiv grupp som är tongivande i det speciella ögonblicket, då är du precis där du ska vara, inom gränserna. Trots att du själv uppför dig på ungefär samma sätt hela tiden. Det här är jätteviktigt för respektabiliteten. Att bli betraktad som respektabel handlar om hur du blir sedd som människa. En av de viktigaste markörerna för respektabiliteten är sexualiteten.

Margareta Forsberg, vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, berättar om sitt pågående avhandlingsarbete om unga flickor som lever i mångkulturella områden. Under många år har hon arbetat med frågor som rör ungdomar, samlevnad och sexualitet och hon har erfarenhet av både skola och ungdomsmottagning. Under en termin har hon medverkat i gruppssamtal med flickor i årskurs

åtta. Samtalen har gett underlag för den aktuella studien om flickor som lever med ett stort antal kulturella influenser och deras perspektiv på verkligheten. Vad samtalar man om? Hur formas relationer? Vilka är upplevelserna av sexualitet och samlevnad?

Det finns en mängd ungdomsforskning som speglar frågor om könsidentitet ur både ett individuellt och ett kollektivt perspektiv. Margareta Forsbergs analyser av flickornas samtal visar hur individuella identiteter formas i lokala sammanhang, samtidigt som de kan ses som en del av samhällsliga strukturer och generella maktrelationer. I sin analys har hon funnit hur flickorna formar sin identitet i relation till varandra. Det är både en medveten och omedveten process som leder till att flickorna gemensamt skapar mening i tillvaron. Forsberg menar att sexualitet utgör en fundamental grundsten för hur flickorna bygger upp sin identitet och hur de markerar och positionerar sig till sin omgivning. I samtalen växer det fram en bild av hur betydelsefullt det är för flickorna att bli uppfattade som respektabla. Det vill säga att de bör hålla sig inom vissa gränser för att betraktas av omgivningen som »fina flickor».

I gruppsamtalen visade flickorna hur de inom gruppen använder uttryck, »koder», i försök att positionera sig i förhållande till varandra, men också i syfte att förstå sig själva gentemot omgivningen. De har utvecklat ett språkbruk där de använder begreppen blond och brunett, ord som i detta fall inte syftar på hårfärg. Istället används orden för att markera om en tjej har utländsk eller svensk bakgrund och på vilket sätt hon agerar — respektabelt eller icke-respektabelt, »slampigt». Genom att orden blond och brunett används i

olika konstellationer, kan flickorna bestämma vilken grupp en viss person tillhör. Om du är invandrartjej så börjar du som »brunett». En invandrartjej som tar sig större friheter än vad som betraktas som lämpligt kan också få epitetet »blond». Hon kan alltså komma att betraktas som en »blond-brunett» om hon uppför sig på ett sätt som omgivningen uppfattar som frigjort. Ordet blond markerar alltså här att du är en flicka som tros ha sexuella erfarenheter, men kan i andra sammanhang innebära att du är en tjej med svensk bakgrund.

Margareta Forsberg berättar om hur tjejerna i hennes studie söker efter en ställning i gruppen som upplevs som »lagom». Man balanserar på ett slags »lagomhetens väg» och strävar efter att inte bli betraktad som alltför sexuellt frigjord, men heller inte bli sedd av sitt umgänge som asexuell. Det gör att vardagen handlar om att å ena sidan vara tydlig med sin oskuld och att man är en »fin flicka», å andra sidan om att undvika att bli betraktad som sexuellt ointressant. Gränsdragningarna mellan att uppfattas som det ena eller det andra är inte tydliga och bygger på en ständig pågående definition av gränser och förhållningssätt mellan tjejerna i skolan eller inom klassen. Det handlar om ett ständigt sökande efter vem jag är och vilken grupp jag tillhör. Relationerna mellan ungdomarna formas utifrån generella och lokala maktstrukturer och sexualitet blir en markör för hur du blir sedd som människa.

Margareta Forsberg utgår ifrån att etnicitet är ett sätt att beskriva sociala relationer. Hon menar att etnicitet är ett svårdefinierat begrepp, som ibland används på ett sätt som driver oss tillbaka till ett gammalt biologiskt sätt att disku-

tera kulturella skillnader. Det riskerar att legitimera och accentuera skillnader mellan människor och är alldeles för statistiskt. Det är grundläggande att också se andra aspekter, som klass, kön eller intressen, som skäl till samhörighet.

Jag tänker på när jag intervjuade fem äldre tjejer som gick i gymnasiet, de kom ifrån Mellanöstern och Afrika. Man hade kunnat tänka sig att de från Mellanöstern skulle stå varandra nära om man enbart tog hänsyn till den etniska bakgrunden. De visade sig att de stod långt ifrån varandra i sina synsätt. En av flickorna, en intellektuell tjej från medelklassen, företrädde åsikter om sexualitet som jag tror de flesta skulle uppfatta som radikala, samtidigt som hon markerade tydligt att hon var oskuld.

Ungdomar i mångkulturella miljöer lever ju tillsammans, blandningen blir självklar och man ser varandra inte i första hand som invandrare utan tjejer och killar skapar något nytt tillsammans. De är inte bara färgade av sin familj, släkter eller av det svenska samhället. Det är därför viktigt att förstå den verklighet dom lever i och inte skilja dem åt på grund av den etniska bakgrunden.

Margareta har inte närmare fördjupat sig i flickor som lever i familjer med patriarkala mönster. Men hon uppfattar att det finns en acceptans bland ungdomar för dem som lever i konflikt med sin familj.

Om en tjej lever i en familj som begränsar hennes möjligheter så vet de andra ungdomarna om det. Hon accepteras av de andra som en »brunett-brunett». De andra ung-

domarna vet som regel att hennes familj kontrollerar henne och att hon inte har några möjligheter att själv välja. Det kan nog ibland vara väl så svårt — i förhållande till kompisarna — att vara på den andra sidan och betraktas som alltför frigjord, eftersom det då kan tolkas som individens eget val.

Respektabiliteten och flickors strävan efter att bli betraktade och värderade som »fina flickor» är ett perspektiv av många inom ungdomsforskning som behandlar förhållanden som rör kön, klass, identitet, jämställdhet, makt och goda relationer. Skolan är en arena där relationerna utvecklas och blir verkliga och där möjligheten finns för att skapa utrymme för dialog och förståelse.

Mariet Ghadimi, vid institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan i Stockholm, har skrivit uppsatsen »Att själv få välja». I den beskriver hon på vilket sätt flickor väljer att agera när de hamnar i konflikt med sin familj. Det handlar om att hitta sätt att genomleva en tillvaro som upplevs som svår eller akut.

Mariet Ghadimi beskriver fyra typer av handlingar som hon särskilt ser förekommer hos de flickor hon träffat. Den vanligaste är anpassningsstrategin som står för att flickan rättar sig efter rådande hemförhållanden, samtidigt som hon planerar för lösningar som kan bli aktuella längre fram. Strategin uttrycker en dold anpassning till de maktförhållanden som finns i familjen.

Med »motståndsstrategin» menas att flickan medvetet bryter den underordning och begränsning som hon lever med för att uppnå mål i livet. Det kan handla om att man ljuger

och hittar utvägar för att gå runt föräldrarna som inte kan hantera och acceptera sanningen. En av flickorna i studien beskriver:

Man ljuger. Jag ljög så fruktansvärt mycket. Till slut visste jag inte vad som var sanning och vad som var lögn. Vad jag än gjorde var jag tvungen att ljuga. Men de tvingade mig till det... jag är ingen dålig människa för det. Jag ville bara leva mitt liv som jag vill. Mina kompisar tyckte att det var jobbigt, de fick ställa upp för mig hela tiden. Min syster, min stackars syster, som är ett år äldre, fick ta de värsta smällarna.

Flickans möjlighet att göra val och påverka sin situation är givetvis beroende av hur maktrelationerna inom familjen ser ut. Är dominansen stark så försvårar det chansen att agera öppet mot föräldrarnas vilja och flickan får söka andra vägar för att frigöra sig: utbildning kan vara en utväg. Frigörelsestrategin är den tredje formen av handling där flickan istället för uttalat motstånd söker frihet genom att ta fasta på föräldrarnas värderingar. Ghadimi beskriver hur flickor finner nya möjligheter till självständighet genom att föräldrarna betraktar bland annat utbildning som viktigt för både flickor och pojkar. Värderingar som skapar möjligheter för flickan att påverka sin situation gentemot familjen. En flicka berättar:

Jag kan nog påverka honom (sin far) väldigt mycket, för att han känner att jag har en sån utbildning i Sverige som han verkligen respekterar.



Som fjärde förhållningssätt lyfter Mariet Ghadimi fram uppgivenhet och resignation. Här handlar det om att flickorna inte längre ser en utveckling utan i viss mån ger upp. Integriteten inskränks kraftigt och flickorna isoleras till hemmet så att familjen fullt ut kan kontrollera deras liv. Känslan av hopplöshet och uppgivenhet kan i vissa fall leda till destruktivt beteende, såsom anorexi.

Flickornas vardag handlar om en ständig process där man använder sig av olika typer av strategier beroende på situationer och perioder i livet man befinner sig i. En strategi som passar en flicka behöver nödvändigtvis inte passa en annan. Anpassningsstrategin är den vanligast förekommande och Ghadimi kan även se i sina intervjuer att flickorna gör sitt bästa för att utöka sina handlingsutrymmen utifrån de rådande omständigheterna. Det handlar om en ständig balans mellan att dels vara sin familj till lags, dels vinna något för sin egen del. Några tydliga gränsdragningar finns naturligtvis inte mellan de olika sätten att hantera sin situation. Det kan liknas vid en ständig pågående spiral- eller sicksackrörelse som ofta förekommer i det dolda. För att kunna möta, samtala och stödja flickorna på ett rättvist sätt bör man i första hand se deras sätt att handla – vilket samtidigt fordrar förståelse för deras liv och de villkor som styr flickornas vardag.

# Sexualitet — familjeangelägenhet eller samhällsfråga?

av Agneta Nilsson

Frågor om sexualitet och sex- och samlevnadsundervisning får ofta tjäna som exempel på hur kulturella olikheter ger upphov till konflikter mellan individ och samhälle.

Forskaren och etnologen Annick Sjögren skriver i sin bok »Här går gränsen» (1993) att den svenska skolan ser sex- och samlevnadsundervisningen som en viktig samhällsfråga, en fråga som naturligt faller inom skolans undervisningsprogram. Sexualiteten ses som en samhällsangelägenhet.

I grupp-orienterade samhällen är sexualiteten däremot en familjeangelägenhet och inget som skolan ska pyssla med. »Så länge sexualiteten inte görs till föremål för samtal kan det kaos som den riskerar utlösa hållas i schack.», skriver Annick Sjögren. Hon fortsätter: Många flickor får finna sig i att efter en romantisk syn på kärleken tålmodigt underkasta sig äktenskapets sexuella krav. Egentligen kan de gifta sig med en man de knappt känner utan att känna sig kränkta i sin personliga integritet. Integritetens kärna ligger djupare än så, bortom kroppen. Dessa flickors sexualitet underordnas gruppens bästa och därför blir deras beteende en kollektiv angelägenhet. Detta är långt från svenska ungdomars krav på självbestämmande. En svensk tonåring tillbakavisade den grova fördomen att »alla svenska tjejer är horor» med: »men vi bestämmer vem vi vill ligga med». Hon gav självbestämmande en moralisk prioritet, vilket i sin tur styrde den typ av sexuellt beteende hon anammat.

Dessa två motsatta attityder sammanfattades av en syriansk tonåring, uppfostrad i Sverige. För svenskar går det till så här: först kommer sexualiteten, sedan kärleken och till sist äktenskapet. För syrianer kommer äktenskapet först, sedan sexualiteten och slutligen kärleken — »om den kommer», suckade hon.

Men hur är det i Sverige? Kommer sexualiteten först och sedan kärleken för svenskar? Sexualvaneundersökningen från 1996 bekräftar inte denna myt. Kravet på att sex och kärlek ska höra ihop är fortfarande mycket starkt, speciellt bland kvinnor. Över 80% i åldrarna under 50 år, har varit förälskade utan att ha haft samlag. För den äldre generationen är siffrorna något lägre. Förälskelse utan sex kan kanske kallas för den romantiska kärleken. Och den verkar minst lika utbredd bland de unga som de äldre. Ett intressant resultat från undersökningen är också att ungdomar idag gör sin debut i samma ålder som sina föräldrar (i de sena tonåren) och ett till två år tidigare än sina far- och morföräldrar.

I alla tider har det funnits föreställningar om ungas promiskuitet och sedeslöshet. Många vuxna föreställer sig ungas verklighet som mer utsvävande än den är. Även unga människor kan överdriva andra ungdomars erfarenheter och tänka: »jag är den enda som inte har haft samlag». Delvis är det en vuxen myt att ungdomar inte skulle veta ungefär hur andra ungdomar har det, det visar också undersökningen. Å andra sidan är det säkert sant att många ungdomar drivs till isolering i sin känsla av att vara »efter» och utan erfarenhet.

Kanske finns det också en myt om att föräldrar till barn med utländsk bakgrund skulle vara negativa till den svenska sex- och samlevnadsundervisningen. En studie av sex- och

samlevnadsundervisning i skolor med stort antal barn med utländsk bakgrund visar att föräldrar, som har svårt att själva »upplysa» sina barn, kan känna stöd om lärarna i skolan tar detta ansvar. De goda erfarenheterna visade också att läraren ofta presenterade denna undervisning för föräldrarna på föräldramöten, för att dessa skulle få samma kunskap som deras egna barn fick i skolan.

Något större motstånd kring sex- och samlevnadsundervisningen visade således inte denna studie. Den rädsla som kan finnas hos föräldrar bygger ofta på okunskap, att man inte vet vad undervisningen har för innehåll. Att man tror att undervisningen skall uppmuntra till »promiskuitet».

Det finns många exempel på hur SFI-undervisningen kan ta upp frågor om sex och samlevnad när föräldrarna lär sig svenska. Antingen håller läraren själv i diskussionerna eller så bjuds en barnmorska in, ofta via den ungdomsmottagning som är verksamhet i området. I Sigtuna kommun har ett sådant samarbete lett till att 500–600 föräldrar deltagit i sådan gruppundervisning. Sådana möten blir ofta väldigt intressanta.

När lärare eller rektorer är rädda för föräldrareaktioner kan det således mera vara uttryck för deras egen rädsla än för föräldrarnas. Så här säger Mazhar Göker, aktiv i turkiska föreningen och konsult i arbetet med storstadsutveckling. Han är representativ för många föräldrar. Han är glad att hans barn får undervisning, men säger samtidigt att det kommer att ta generationer innan hans landsmän kan tala med sina egna barn.

– När jag fick min första sex- och samlevnadsundervisning var det något man sett fram emot mycket. Det var spän-

nande, för sådant talar man inte om i turkiska hem. Jag gör det inte nu heller med mina barn, det är därför jag tycker det är bra att de får undervisning i skolan. Kvinnorna kan tala med barnen om hur man tvättar sig ren, eftersom hygien är viktig för oss, men inte någon sexualupplysning.

– Jag tycker att det idag finns mycket mer information i samhället än då jag gick i skolan. Jag tror att turkar som kommer från de större städerna har lättare att tala om sådana här saker än vi som är uppfostrade på landsbygden. För oss tar det tid, det tar generationer, men jag tror att mina barn kommer att få det lättare att tala med sina barn om detta.

# Konsten att lyssna när elever har »fel» värderingar

av Agneta Nilsson

Strukturerade samtal kan vara en sätt att arbeta med värderingar och konflikter i skolan. Arbetet kan ge goda resultat, men ställer krav på de verksamma. En samtalskultur behöver odlas i hela gruppen. Det innebär många saker — att aktivt lyssna, att hålla fokus i samtalet och framför allt, att inte vara rädd att ge plats för oliktankande!

I en artikel i tidningen beskriver en grupp flickor att de tyckte det inte blev så mycket samtal kring mordet på Fadime, medan däremot »11 september» diskuterades desto mer. Vi har mött denna reaktion från flera elever. Är det ett känsligt tema och vet man inte hur man skall förhålla sig? Vill man inte »lägga sig i»? Vad gör man när en grupp pojkar säger »pappan hade rätt att mörda Fadime».

Att samtala är att mötas. Och mötet innebär att eleverna blir sedda. Så är det med alla möten, om de är genuina. Läraren behöver vara uppmärksam på sådant som utgör hinder för ett genuint möte. Någon kan tänka på ett samtal som något bra och intressant som man är nyfiken på. En annan kan vara mer negativ eller misstänksam och en tredje kan vara passiv och likgiltig osv. Det rent fysiska mötet kommer därför inledningsvis att präglas av olikheter. För att nå fram till ett verkligt, autentiskt, mentalt möte krävs således något mer: att skapa en samhörighet, en gemensam närvaro, en mening som delas av alla. Så här säger läraren Wolfgang Brunner, Gotland:

– Det blir ett möte när alla känner sig sedda och lyssnade till. När de känner sig bekräftade och respekterade som jäm-  
bördiga parter i ett samtal. Och samtidigt så är de ju inte så.  
Läraren är ju läraren, men samtidigt kan man överbrygga det  
på något sätt, så att man hamnar i den här fria dialogen. Och  
eleverna älskar det! De känner direkt. Om jag undervisar, då  
lyssnar de med ett sorts öra. Men om jag börjar berätta eller  
vi börjar föra en dialog och pratar med varann, då märker de  
det med en gång. »Ah, vad är det nu, de sa någonting som jag  
ville höra» Det blir en helt annan ton i klassrummet.

Vad är då skillnaden mellan samtalen och diskussionerna?  
Ordet diskussion har samma rötter som ordet perkussion  
och betyder »att skaka isär». Diskussion kan därför liknas vid  
en pingismarsch. Bollen studsar fram och tillbaka och hela  
vitsen med spelet verkar vara att vinna. I en diskussion ser  
människor sig som åtskilda från varandra. De vill föra fram  
argument och försvara det som står på spel.

I sin bok »Kvalitetstänkande skola» skiljer Margaretha  
Eriksson på dialog och diskussion. I en verklig dialog, menar  
hon, blir det ett möte, man lyssnar förutsättningslöst på  
varandra och reflekterar över det sagda utan att behöva pole-  
miserar. I centrum för dialogen står lärandet, i diskussionen  
är det mera handlingen. I dialogen är olika alternativ intres-  
santa och möjliga, i diskussionen granskas och värderas olika  
alternativ. Självklart är samtal ett växelspel mellan dialog  
och diskussion, men i samtal om frågor som rör olika värde-  
grunds- och hälsofrågor kan det vara viktigt att känna igen  
skillnaderna.

Om skillnaden mellan diskussion, debatt och samtal, säger

Birgitta Kimber, handledare, följande:

– Diskussion och debatt — det är när du vill få någon annan att tycka som du. Det är att föra fram sådana argument att alla skall böja sig och vinna nästan. Har du klarat dig bra i en debatt, då har dina argument framstått som klokast och bäst.

Samtalet, menar Birgitta Kimber, handlar däremot inte om att vara klokast. Samtal handlar om att resonera, att vara öppen, att tillåta, att reflektera. Det är en helt annan sak. Att argumentera och att hitta rätt argument, det kan man bli oerhört skicklig i. Även i att lyssna på andra. Men ett samtal handlar om att försöka förstå, att mötas, vilket inte alltid sker i en diskussion. Samtalet kräver på det sättet mod, eftersom det innebär att du blottar lite av det innersta inom dig.

– Det goda samtalet, det är när man tillåts att få vara, när man vågar. Det är en närhet i det, det är också en sårbarhet i det. Man måste lita på att många tar hand om det man säger utan att klippa till. Om någon öppnar sig och säger att så här har jag funderat, kanske skäms man över hur man tänker, och så använder någon annan det man berättat som slagträ. Det blir oerhört sårande för den personen. Sårade blir vi ju alla — om man öppnar sig någon gång och får tillbaka det emot sig.

Eva, speciallärare i matematik och samtalsledare på sin skola, menar att diskussion är när olika åsikter stöts mot varann. Samtal, menar hon är därför mjukare.

– Diskussion är människor som har färdiga åsikter. Samtal är mjukare, där ventilerar jag mera tankar för att både lära känna människorna som jag samtalar med, för att så att säga komma närmare mina egna åsikter. I diskussion står jag mer



som representant för en åsikt. Eva tycker det är svårare att leda ett samtal än en diskussion.

–I samtalet kommer du närmare dig själv som människa. Det kräver olika kompetenser. Samtalet innebär att våga gå utanför din egen ram ibland. Det är så många faktorer du måste ta hänsyn till i ett samtal

Presentationen som inledning till gruppsamtalet kan bli inkörsporten till det djupare samtalet. Ungdomarna eller eleverna kan kanske själva tro att de känner varandra och det blir en upptäckt efter presentationen att det är mycket man inte vet om varandra. »Här kan dolda talanger lockas fram och intressen som varit osynliga synliggöras», säger en intervjuad samtalsledare. Här kan man bli lyssnad till och få ett vuxet bemötande. Här spinnas nya samtalstrådar till de tre timmar man har framför sig i gruppen.

Även inom mentorskapet är presentationen viktig. Mentorskapet inbegriper också ett långt samarbete där lärare och elev kommer att ha mycket samtal och där man även har samtal i grupp. Så här skriver Lena Boström och Hans Wallenberg i sin bok »Inläring på elevernas villkor».

»I mentorskapet ryms arbetsuppgifter som kräver större personkännedom om dina elever än du har idag. Hur skall du skaffa dig den? I boken »Lärare med kvalitet» skriver dr William Glasser att dina elever behöver (och vill ofta) lära känna dig som människa. Tala om vem du är, dina värderingar och vad du förväntar dig av dem! Dina elever är säkert intresserade av t ex din ålder, ditt civilstånd, din familj, dina hobbies. Ta tid till en presentation i samband med uppropet. Låt även eleverna presentera sig.»

Även Karin Stawreberg, lärare och handledare i livskunskap och gruppmetodik, talar om betydelsen av att hälsa ordentligt på alla i gruppen. Hon brukar alltid stå i dörren och ta var och en i hand, när de kommer in i rummet. Hon inleder också alltid med en övning, där de får visualisera en situation. Det blir en mjuk startsträcka in i samtalet.

Dialogens kärna är förmågan att lyssna. Att lyssna är inte bara att höra orden, man behöver också acceptera och gradvis släppa taget om sina egna inre protester. Många gånger förbereder man sig noga för att tala — men aldrig för att lyssna.

Att lyssna på andra med respekt innebär att kunna hålla tillbaka och avvakta med sina egna åsikter och värderingar som samtalsledare. Det innebär att kunna omfatta andras tankar. Ofta är det just här som nyckeln till att »bli sedd» ligger. Att bli sedd i samtalet är centralt för den unges självkänsla och att känna sig värdefull. Detta är också bland det svåraste i samtalet, åtminstone menar många lärare det. Som pedagog är man van att komma med rätt svar. Birgitta Kimber, forskare, terapeut och handledare, med lång erfarenhet av att arbeta med lärare, ser också denna svårighet i lärarrollen.

–I lärarens uppgift ligger att markera och reagera. Att då plötsligt göra en kovändning och istället vara väldigt tillåtande, det är svårt för många. Det kan vara svårt att låta något finnas och stå ut med att eleverna säger fel saker, att de har fel värderingar».

Karin Stawreberg menar, att detta är något av det svåraste för lärarna som hon handleder. Men lyckan över att ha klarat det och ha sett de värdefulla effekterna för samtalsprocessen är belöningen av slitet i arbetet som samtalsledare. Ett exem-

pel är när de hade en diskussion om invandrarflickor och deras frihet. Ytterligare en lärare deltog, som går i handledning för Karin.

–En kille sa att det var rätt att pappan dödade henne och om det hände med hans syster skulle pappan döda henne. Jag ledde gruppen och läraren som var med ville då in och genast bemöta honom men hon lugnade sig. Istället för att påpeka att »du har fel» frågade jag: »Hur tänker du kring det, var skulle din pappa i så fall låta det ske? Vem skulle gå till polisen? Känner du någon i Kurdistan som varit med om det här? Hur blev det för föräldrarna, för syskonen?»

Den här pojken fick tid och möjlighet att utveckla sina tankar och också kontrastera dessa mot de andra jämnåriga i gruppen. I samtalet kunde han känna på de tragiska konsekvenserna av det han sagt och en process startade inom honom själv. Det bekräftades också senare när han skrev i sin loggbok efter gruppsamtalet.

Till en viss del handlar det om att ta bort sig själv — att försöka vara nollställd och att vara totalt öppen för vad eleverna säger. Det är detta som är samtalets konst. Att inte ha färdiga svar — då känner sig eleverna sedda, menar Birgitta Kimber:

–Det handlar om att jag vill förstå vad de menar med orden. Jag måste få dig att definiera vad det är. Då blir du sedd, genom att jag försöker förstå »hur tänker du.» Utmaningen är att vara öppen, nyfiken och nollställd på min egen värld, så att inte mina behov, mina tankar styr, för känner sig ingen sedd.

Det som ovan sagts innebär att medvetet ge plats för människor med avvikande åsikter. Men att stödja dem som utma-

nar kan förefalla vansinnigt i en miljö där människor är arga eller på krigsstigen. Men någon måste ge dessa röster möjlighet att integreras med helheten, annars kommer de att störa eller t.o.m. förstöra samtalet. Det innebär att respektera de polariseringar som tar gestalt utan att försöka rätta till dem.

–Det man vågar titta på är inte så farligt men det man inte ens vågar ta i, det är riktigt farligt, säger Birgitta Kimber. Hon fortsätter:

–Vad gör vi om det kommer upp rasistiska uttalanden i gruppen, kan vara en fråga som tas upp i handledningen. Jag brukar säga, »låt det få leva, lägg det på bordet, vrid och vänd på det». Därför att du måste lita till gruppen också. Du måste inte hela tiden styra upp vad som sägs och görs. Om spöken stoppas in i garderoben blir de verkligen stora och farliga men när de kommer ut i ljuset så krymper dom.

Mycket av samtalet handlar om att kunna lyssna. Kurt Gordan har i sin bok »Professionella samtal» tecknat ner några karaktäristiska som han utgår ifrån i mötet med en »klient», men som också är applicerbara i gruppsamtalet.

Vad är viktigt i det goda samtalet? Att den som talar får en odelad uppmärksamhet och ett helhjärtat intresse

Att gruppleadaren har en icke-dömande, icke moraliserande attityd.

Att hon låter sig beröras av det som berättas.

Att hon är angelägen om att lyssna till det som den unge själv tar upp och inte låter sig styras av egna behov av att säga saker och ting.

Att samtalsledaren är angelägen att förstå vad den unge säger genom blick, minspel etc.

Att den andre får tid på sig, pauser är viktiga i lyssnandet.

Oftast fördjupas ett samtal efter en paus. »Den goda samtalsledaren visar en förmåga att stilla sig och undviker att bryta in i tankar och känslor.» I en odelad uppmärksamhet, skriver Gordan, stärks individen och därmed förmedlas en känsla av att vara värdefull.

Ett vanligt misstag är att i stället för att lyssna aktivt, förbereda nästa inlägg. Det innebär att jag egentligen inte är intresserad av vad den andre säger utan drivs av en önskan att själv få berätta. Därför är nickningar och stödord som ger tydligt budskap om att jag är med, viktiga. Men också att ställa motfrågor eller »menar du att».. Det visar på skärpan i vårt lyssnande.

## När konflikten blir akut

av Agneta Nilsson

När är situationen akut för flickan? När ska jag gripa in som lärare och kontakta socialtjänsten? Och är det som flickan beskriver ett verkligt hot, eller vanliga generationskonflikter som finns i alla familjer i samband med tonåringars frigörelse från föräldrar. Både lärare och personal inom elevhälsan är ofta osäkra i sina ställningstaganden. Hur väl de lyckas när situationen är akut beror på dialogen med flickan, på den tidigare kontakten med föräldrarna men också på kvalitén i samarbetet med socialtjänsten.

Det är ofta till elevhälsan eller sin lärare som en flicka kommer med sina första funderingar. Dessa personer kan vara den enda ventil som flickan har. Personalen behöver finnas för flickan som en god lyssnare, men också som en person som kan tolka när situationen är akut och när socialtjänsten ska kontaktas.

Karin Stawreberg, lärare i Göteborg, säger att hon mött flickor som känt sig hotade, men där det rätt upp sig med familjen. Men det har också förekommit situationer där hoten varit så allvarliga att flickan fått ett skyddat boende. I de senare fallen har hon och den övriga skolpersonalen upparbetade kontakter och telefonnummer till personer som flickan kan gå vidare och prata med.

–För mig som lärare handlar det om att se var mitt ansvar tar slut och var andras tar vid, säger Karin.

–Som pedagog måste jag sätta en gräns. Jag kan inte lösa deras liv, men jag kan vara en trovärdig vuxen. Om en flicka

berättar för mig att nu har jag det så här svårt, då är det min skyldighet att ta flickan på allvar och ge henne möjlighet att komma vidare om hon vill. Men det är inte mitt mandat att gå vidare, här finns elevhälsan och sedan socialtjänsten. Det är viktigt att man som lärare kan ge stöd i processen men man ska inte ta över den. Är det så att flickan känner att hon behöver prata går det bra att söka mig.

–När en flicka kommer och pratar om sin oro, sina svårigheter, måste jag bekräfta henne i det. I den stunden hon pratar med mig upplever hon det som en stor sak. Jag lyssnar och det är också ett sätt för henne att bearbeta och sätta ord på det hon känner. Efter några dagar i samtal med andra kan hon få förmåga att kliva åt sidan. Vad var det som hände i samtalet med familjen där hemma. Det kanske inte var så farligt. När vi är mitt i den akuta känslostormen, då är det inte så lätt att se dimensionerna. Men jag måste ha rätt att känna det jag känner just då.

Erfarenheter från skolpersonal visar genomgående att flickorna behöver en samtalspartner vid skolan som är insatt i området, som kan lyssna och finnas till hands under en längre period. Skolsköterskan Gunilla Werme Olsson i Örebro säger att det viktigaste för skolan är att vara tydlig. Alla elever skall veta att det finns en vuxen på skolan som de kan prata med och som helst rör sig varje dag i skolmiljön. Gunilla har i år fått bättre förutsättningarna för sitt arbete och är därmed på plats varje dag på skolan. Nu har hon hälften så många elever. Tidigare hade ansvaret hon för alla elever mellan f-9.

–Nu kan jag arbeta både med individuella samtal och gruppsamtal, med flickorna men även med föräldrar i s.k.

föräldragrupper. Tidigare var jag så uppbunden av alla olika hälsoundersökningar vi var ålagda att göra. På skolan finns numera ett hälsoråd, eftersom hälsoproblemen i området är stora. Vi har också livskunskap på schemat, där flickor och pojkar får möjlighet att diskutera alltifrån jämställdhet och sexualitet till mänskliga rättigheter.

Hur kan elevhälsans personal ha kontakt med föräldrarna samtidigt som de står på flickans sida? Det är viktigt att ge flickan sitt fulla stöd men samtidigt undersöka vilka möjligheter till öppningar som finns i relationen mellan barn och förälder.

Gunilla Werme Olsson brukar ta kontakt med föräldrarna när flickan kommer med upprepade psykosomatiska besvär och »då det inte går att ta på vad det handlar om». Ofta träffar hon då både flickan och föräldrarna för att komma underfund med vad som är fel.

–I mötet med flickan och hennes föräldrar kan man ofta se om flickan är rädd för föräldrarna. Det syns ganska tydligt om de har en bra relation eller inte vid dessa möten. Föräldrarna har ofta ingen insikt i flickans oro, de föreslår ofta en annan lösning. De tror, att de t ex kan lösa flickans situation genom att skolan ger henne mera läxor.

Det bästa sättet att lösa upp dessa lösningar mellan föräldrar och flickan är att ha en tät relation till föräldrarna, menar Gunilla Werme Olsson. Man ska inte vara rädd för att ta kontakt. Skolsköterska men också kurator och vid behov socialtjänsten träffar föräldrarna upprepade gånger individuellt men ofta i grupp med andra föräldrar. I dessa grupper kan det också vara svenska föräldrar. De kontinuerliga mötena med föräldrarna leder ofta till att de får en ny syn på skolan,



på personalen, på fritidsaktiviteter, på svenska tonårsföräldrar, på Sverige. Föräldrarna blir mindre rädda och de blir tryggare i sin föräldraroll. Då kan de också ge flickorna mer frihet under ansvar. Flickorna blir tryggare, mindre utsatta och inte så hårt hållna. De kommer igång med en mer öppen dialog i familjen. Båda gör vinster.

I situationer när t.ex. en flicka rymt hemifrån görs en anmälan till socialtjänsten och både skola och socialtjänst har sedan en kontinuerlig kontakt med föräldrarna. Föräldrarna tar ofta avstånd helt från dottern, när flickan rymt och de får veta att hon har t.ex. har en pojkvän.

– Vi behöver föra många samtal, som att föräldraskapet är inget man kan avsäga sig. Om barnet till exempel gör kriminella saker kan inte föräldrarna säga att barnet inte är deras. Det finns ett livslångt ansvar.

Gunilla berättar om ett fall där det tog några träffar innan föräldrarna accepterade att ta hand om henne igen. Hon bor nu med föräldrarna igen. De har fått en annan kontakt och flickan säger själv att nu har hon det bättre än någon gång förut. En stor förändring är att hon slipper det tunga hushållsarbetet i familjen, som hon tidigare hade ansvar för. Nu hjälper hon till som alla andra och är i skolan igen som vanligt.

Det kan finnas en rädsla hos skolpersonal i kontakten med föräldrarna. Vi kan alltför ofta vara otydliga med vad vi vill. Det viktigaste är att möta föräldrarna och vara tydlig med vad det handlar om och vad man är rädd för.

Rådet till alla lärare och/eller övriga elevansvariga i skolan är att ringa minst en gång i veckan när det är så här trassligt. Det är förstås dessutom viktigt att ha regelbundna träffar. När vi väl kommer igång med föräldrakontakten känner

sig föräldrarna tryggare, då fungerar och mår också deras ungdomar bättre.

Man måste vara lyhörd i den situation när man befarar att flickan kommer att fara mycket illa och där ett skyddat boende måste bli aktuellt, som enda utväg. I exemplet nedan hade en flicka, vi kan kalla henne Dana, regelbundna kontakter med sin lärare i svenska som andraspråk samt skolsköterskan. Dana hade många psykosomatiska besvär och skolsköterskan förstod att hon hade sexuella erfarenheter, som naturligtvis var helt förbjudna ur familjens perspektiv. Det fanns tydliga tecken på att hon var utsatt för en stark kontroll av fadern. Hon hade också vid ett tillfälle rymt hemifrån. En dag blev det uppenbart att hon kände sig hotad. Hennes lärare i svenska som andraspråk berättar:

–I slutet på vårterminen hade jag och Dana ett djupare samtal igen. Det visade sig att föräldrarna bett att Dana skulle få ledigt från första juni. Dana, hennes mamma, pappa och lillasyster skulle besöka sitt land. Dana började bli orolig för resan, för vad som skulle hända när hon kom fram. Hon ville bland annat bli opererad för att återställa mödomshinnan. Dana hade många frågor om kroppen, om livsfrågor och hennes resa tillbaka till hemlandet hängde som ett mörkt moln över våra samtal.

Hon var rädd för att det skulle bli så att de arrangerade en bilolycka, att hon skulle omkomma eller att de skulle se till att hon skulle bli bortgift. Hon kände att hon inte hade skött sig som hon borde och visste att något straff skulle förr eller senare komma när hon kom till hemlandet. »Man vet aldrig vad de kan hitta på».

Plötsligt en dag ringde Dana till mig och bad om hjälp.

Det var bara två dagar kvar till avresa och nu var hon väldigt rädd. Förutom skolsköterskan tog jag genast kontakt med socialtjänsten och den person vi har kontakt med där. Någon kontakt med föräldrarna var inte möjlig i denna situation. Skolsköterskan och jag hade också haft kontakt med rektor flera gånger. Dagen därpå kom det fram ännu mer detaljer hur Dana hade det hemma och socialtjänsten beslöt att göra ett akut omhändertagande. När hon var i trygghet informerade socialtjänsten föräldrarna, som blev väldigt upprörda och sa att hon inte var deras dotter längre.

Dana ringde till mig när hon kommit till sitt boende. Hon var lättad och tackade mig för att jag gjort det här. Jag har besökt henne flera gånger. Hon längtar efter sin mamma och socialtjänsten skall arbeta på att försöka hitta fram till hennes föräldrar. Men där är vi ännu inte. Det tar tid.

Detta är mycket känsliga och svåra avgöranden i skolan. Men man kan inte heller låta det vara, det är en plikt att agera, det kanske räddade hennes liv.

Ett samarbete med föräldrarna bör självklart etableras så tidigt som möjligt. Men det är svårt att förutse en flickas situation. Å ena sidan är det bra att så långt som möjligt skapa en dialog med föräldrarna och att föräldrarna får komma till skolan. Å andra sidan får inte föräldrarna tro att de kan använda skolan för att kontrollera flickan.

Samarbete mellan lärare, skolsköterska, rektor och socialtjänst är mycket viktig för den utsatta flickan. Arbetet måste bygga på tydliga rollfördelningar där insatser för flickan och föräldrar många gånger bör ske separat. Skolan måste vara en plats där flickan känner sig säker och man måste respektera hennes önskan att inte kontakta föräldrarna innan ett skyd-

dat boende är ordnat. »Flickornas behov av att själva ta steget att ansöka om hjälp måste respekteras», skriver man i Socialstyrelsens utredning om socialtjänstens agerande. I tolkningen behöver man ha ett barnperspektiv, menar barnläkare Bengt Erik Ginsburg, som har lång erfarenhet av att arbeta med familjer från många kulturer. Han menar att man bör ställa sig frågan:

– Vem vill du ta risken att bli blåst av — barnet eller föräldrarna? Det är ditt val! Skolan måste lyssna på barnet och stå på barnets sida i den stund de berättar om sina svårigheter. Det finns tydliga fall där personal har gått på föräldrarnas beskrivning av situationen och flickan har råkat mycket illa ut.

För att få närmare kunskap om flickans situation finns det frågor man kan ställa till flickan, säger Bengt Erik Ginsburg.

– Vad kan flickan tala med sin mamma om? Med sin pappa? Med sin bror? Sin syster? Annan släkting? Utifrån de svar som flickan då ger kan man få en relativt god bild av hur akut utsatt flickan är och hur ensam hon är i denna situation?

Att lyssna på flickan betonar också advokat Elisabeth Fritz, som företrätt flera flickor i rättegångar. Man måste alltid lita på flickans utsaga, menar hon. Flickan är den som vet om hotet är reellt och situationen kan bli mycket farlig om skola och socialtjänst missbedömer flickans situation. Hon berättar om en situation då socialtjänsten kallade föräldrarna även omtrots att flickan sagt att hon var emot det. Någon tolk användes inte och pappan uttalade ett dödshot mot flickan vid sittande bord, utan att personalen förstod vad som sades. Flickan råkade mycket illa ut efter detta.

I socialstyrelsens meddelandeblad (nr 6/02) skriver man att flickan ibland kan få svårt att övertyga socialsekreteraren om att det hon säger stämmer med verkligheten. »Flickans rädsla för sin pappa/sina föräldrar kan göra att hon inte vågar berätta. Föräldrarnas ovana vid att möta »svenska myndigheter» gör kanske att de säger sådant som de tror vi vill höra. De kan även vara så medvetna om att det de gjort mot flickan strider mot svensk lag, att de uttrycker sig vagt eller vilseledande. Det kan bli mycket svårt för flickan att få hjälp om hennes version vägs mot föräldrarnas. Socialsekreteraren, skriver man, måste räkna med att uppgifterna från flickan och hennes familj kan komma att vara motstridiga på grund av att deras bilder av verkligheten och världen faktiskt ser helt olika ut.»

Några varningstecken i arbetet med att göra en riskbedömning kan följande varningstecken vara av vikt enligt Socialstyrelsen;

Kontinuerliga psykosomatiska symptom. Rigid kontroll av fritiden, flickan är rädd att inte passa tiden när hon går hem efter skolan.

Få eller inga kamratkontakter utanför skolan. Avsaknad av sociala kontakter och vuxna stödpersoner utanför familjen.

Föräldrar som drar sig undan all kontakt med skolan; föräldrar som motsätter sig stödinsatser från skolan. Dålig kontakt med eller dåligt stöd från modern. Hot och våld som straff.

Konkreta planer på äktenskap mot flickans vilja. Flickan rymmer hemifrån. Graviditet, sexuell utsatthet. Synliga skador på flickan. Flickan ändrar sig plötsligt, tystnar, eller tar tillbaka allt hon tidigare sagt.

Från Socialstyrelsens meddelandeblad har vi plockat ut några saker som kan vara viktiga att tänka på. De är skrivna för socialtjänsten men är tänkvärda även för skolans personal.

Flickan behöver tid på sig att utveckla förtroende för personen hon valt att samtala med. Insatsen behöver börja på flickans villkor.

Flickan kan tycka det konstigt med alla frågor som ställs och hon behöver därför veta att socialsekreteraren måste känna till mycket om hennes liv för att kunna hjälpa.

Flickan kan ges skydd innan föräldrarna informeras. Det är ibland nödvändigt att socialnämnden fattar beslut om ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU och att beslut fattas om att flickans vistelseort inte ska röjas för föräldrar eller andra vårdnadshavare.

Om flickan inte är utsatt för direkt misshandel eller döds-hot och det mer verkar handla om vanliga generationskonflikter kan flickan behöva betänketid och sedan komma tillbaka. Hon får inte känna att hon överges. Ge henne tid för nästa besök. Ta reda på om hon har någon att prata med, mamma, släkting eller väninna. Var kan hon få stöd — eller står hon helt ensam?

Flickans beroende av familj och släkt är ofta mycket stort, även om hon samtidigt har starka skäl för sitt avståndstagande. Kan hon få hjälp att våga hoppas på att det kan finnas utvägar som inte är drastiska? I utredningen kanske socialsekreterare och familj kan enas om att föräldrarna behöver tala om sin oro för flickans ovilja att inordna sig i familjens (pappans, släktens) krav och att flickan måste prata om sin förtvivlan över att känna sig instängd och kontrollerad.

## SKRIBENTER

**Jolin Boldt**, frilansjournalist

**Hetty Roth**, frilansjournalist

**Agneta Nilsson**, arbetar på Myndigheten för skolutveckling, som expert på frågor om elevers hälsa och lärande.

**Emily Broström**, arbetar på Myndigheten för skolutveckling, som expert på frågor om elevers hälsa och lärande.